

Πώς βλέπουν οι Έλληνες την Επανάσταση του

1821

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΑΝΑΛΥΣΗ

Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών – Μάρκος Δραγούμης (ΚΕΦΙΜ)

Πρώτη Έκδοση

Αθήνα, Μάρτιος 2022

Σελιδοποίηση και σχεδιασμός: DPS Design

Το Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών – Μάρκος Δραγούμης (ΚΕΦΙΜ) είναι η κύρια ανεξάρτητη, μη κρατική, μη κομματική φιλελεύθερη δεξαμενή σκέψης στην Ελλάδα. Το έργο του ΚΕΦΙΜ περιλαμβάνει ερευνητικά προγράμματα, εκδόσεις και εκδηλώσεις που έχουν ως επίκεντρο την αύξηση της ατομικής ελευθερίας για κάθε πολίτη. Όραμά μας είναι μια Ελλάδα πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ελευθερίας που παρέχει στους πολίτες της τη δυνατότητα να δημιουργήσουν και να επιδιώξουν τα όνειρα και τις φιλοδοξίες τους.

Μάθετε περισσότερα στο www.kefim.org.

Περιεχόμενα

Κύρια ευρήματα.....	4
Εισαγωγή του Αλέξανδρου Σκούρα.....	7
Πώς βλέπουμε το 1821, Αριστείδης Χατζής	
I. Εισαγωγή.....	9
II. Τι είδους Επανάσταση ήταν η Ελληνική;.....	10
III. Τα πρόσωπα.....	12
IV. Οι Μεγάλες Δυνάμεις.....	15
V. Ο ρόλος ομάδων και θεσμών.....	16
VI. Τα Δάνεια.....	18
VII. Οι Εθνοσυνελεύσεις και τα Συντάγματα.....	19
IX. Τα αίτια της επιτυχίας.....	21
X. Μύθοι και αλήθειες.....	22
XI. Πόσο καλά γνωρίζουμε την Επανάσταση;.....	24
XII. Η Επέτειος των 200 χρόνων ως ευκαιρία.....	26
XIII. Συμπεράσματα.....	27
Οι αντοχές και οι επανανομηματοδοτήσεις των στερεότυπων, Βαγγέλης Καραμανωλάκης.....	28
Ο εαυτός μας στον καθρέπτη της Ιστορίας, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης.....	30
Εθνική ομοφυχία για την εθνική μας επανάσταση, Λίνα Παπαδοπούλου.....	32

Κύρια ευρήματα

Η Επανάσταση του 1821 αποτελεί κοινό τόπο αναφοράς που ενώνει όλους τους Έλληνες, ανεξαρτήτως δημογραφικών χαρακτηριστικών, μορφωτικού επιπέδου, ιδεολογικής τοποθέτησης, πολιτικής ταυτότητας. Καθολικής αποδοχής απολαμβάνουν:

- Ο Εθνικός χαρακτήρας της Επανάστασης (91,2%).
- Η αναγνώριση ως σημαντικότερων ηρώων του Κολοκοτρώνη, του Καραϊσκάκη και της Μπουμπουλίνας.
- Η θετική συμβολή της Φιλικής Εταιρείας (90%), των Φιλελλήνων (84,4%) και των Νησιωτών πλοιοκτητών (83,8%) στην έκβαση του Αγώνα.

Σημαντική αύξηση σε σχέση με την πρώτη δημοσκόπηση (2019) παρουσιάζουν οι απαντήσεις που αφορούν τη φιλελεύθερη διάσταση της Επανάστασης:

- Ο Φιλελεύθερος χαρακτήρας της Επανάστασης είναι πλέον δεύτερος σε δημοφιλία μετά τον Εθνικό.
- Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των πολιτών που αναγνωρίζουν τον Φιλελεύθερο (από 52,9% το 2019 σε 58,4% το 2021) και Δημοκρατικό (από 40,8% σε 46,2%) χαρακτήρα της Επανάστασης.
- 9 στους 10 Έλληνες αποτιμούν θετικά τον ρόλο του Αδαμάντιου Κοραή, πατέρα του Ελληνικού φιλελευθερισμού στην επιτυχή έκβαση της Επανάστασης.

Διχασμένη παραμένει η κοινή γνώμη σε ό,τι αφορά τον ρόλο των μεγάλων δυνάμεων στην έκβαση του Αγώνα:

- Το 38,9% των Ελλήνων πιστεύει ότι η Ρωσία είχε τη θετικότερη συμβολή, με τη Γαλλία (20,7%) και τη Μεγάλη Βρετανία (19,7) να ακολουθούν. Σε σχέση με την πρώτη δημοσκόπηση του 2019 η Ρωσία και η Αυστρία παρουσιάζουν πτωτική τάση, ενώ Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία ανοδική.
- 4 στους 10 συγκλίνουν στον θετικό ρόλο των εξωτερικών δανείων και 3 στους 10 στον αρνητικό.
- Καθοριστικό αίτιο της θετικής έκβασης της Ελληνικής Επανάστασης θεωρούνται οι στρατιωτικές επιτυχίες των επαναστατών (58%) έναντι της επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων (34%).

Η δημοσκόπηση αναδεικνύει την ανάγκη για περισσότερη εκπαίδευση γύρω από τα ιστορικά γεγονότα της Επανάστασης:

- Διχασμένη παραμένει η κοινή γνώμη για το αν η Επανάσταση ξεκίνησε την 25η Μαρτίου στην Αγία Λαύρα.
- Οι μισοί Έλληνες δηλώνουν ότι στη διάρκεια του 2021 διάβασαν και έμαθαν περισσότερα για το 1821, με τις τηλεοπτικές εκπομπές (28,4%), τα βιβλία (18,6%) και το διαδίκτυο (16,9%) να είναι ανάμεσα στις σημαντικότερες πηγές ενημέρωσης.
- Περίπου οι μισοί δηλώνουν ότι γνωρίζουν καλά την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, ωστόσο μόλις 1 στους 10 συμφωνεί ότι τη γνωρίζουν εξίσου καλά οι συμπολίτες τους.

Η Ασήμη Λιδωρική, σύζυγος του Γιάννη Γκούρα, στη Μάχη της Ακρόπολης (1827), του François Nicolas-Louis Gosse (Εθνική Πινακοθήκη, Παράρτημα Ναυπλίου).

Εισαγωγή

Η τρίτη κατά σειρά έρευνα γνώμης του ΚΕΦΙΜ με θέμα το πώς βλέπουν οι Έλληνες την Επανάσταση του 1821, επιβεβαιώνει πως η σημαντική πλειονότητα των συμπατριωτών μας αναγνωρίζει ξεκάθαρα τη φιλελεύθερη διάσταση του Αγώνα δίπλα στον εθνικό, τον θρησκευτικό, τον κοινωνικό και τον δημοκρατικό της χαρακτήρα. Αυτός ήταν και ο στόχος που είχαμε διακηρυκτικά θέσει στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος «200 Χρόνια από τη Φιλελεύθερη Επανάσταση» που πραγματοποιήσαμε με τη χορηγική υποστήριξη του John Templeton Foundation.

Τα πορίσματα της έρευνας καταδεικνύουν emphaticά ότι οι ιδέες της ελευθερίας είναι οργανικό και αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής ταυτότητας. Οι αξίες και τα ιδανικά που αποτυπώνονται στα σπουδαία γραπτά του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αλλά και στα πρώτα πολιτειακά κείμενα των επαναστατημένων Ελλήνων, απηχούν βεβαίως τις ιδεολογικές αναζητήσεις και ζυμώσεις της εποχής σε Ευρώπη και Αμερική. Ταυτόχρονα όμως, αντλούν από την τεράστια παρακαταθήκη ελευθερίας του ελληνικού πολιτισμού, των καλύτερων στιγμών της ιστορίας και της πνευματικής παραγωγής αυτού του τόπου.

Έτσι, αντίθετα προς όσους υποστηρίζουν ότι οι θεμελιώδεις αρχές του φιλελευθερισμού εισήχθησαν απλώς στη χώρα μας από το εξωτερικό, η σπουδαία αυτή διανοητική σύνθεση που επιχειρήθηκε κατά την προετοιμασία και τα πρώτα βήματα του Αγώνα γίνεται ακόμη αισθητή και καταγράφεται στις απαντήσεις των σημερινών Ελληνίδων και των Ελλήνων, όχι μόνο για τα γεγονότα και τα πρόσωπα της Επανάστασης, αλλά και για τη σημασία τους στη σύγχρονη εποχή.

Ιδιαίτερα μάλιστα σήμερα, ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνουμε και ερμηνεύουμε το μεγάλο γεγονός της Επανάστασης του 1821 αποκτά μία πρόσθετη βαρύτητα: Η χώρα μας, η οποία από τα πρώτα βήματα της αναγέννησής της διατράνωσε την προσήλωσή της στις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, καλείται σήμερα να αγωνιστεί ξανά για την υπεράσπισή του πολιτεύματος αυτού έναντι όσων προβάλλουν, διά της βίας ή της πειθούς, επικίνδυνες και αυταρχικές εναλλακτικές.

Ενώπιον μιας νέας μεγάλης διαιρετικής γραμμής που φιλοδοξεί ξανά να χωρίσει τον πλανήτη, η Ελλάδα συντάσσεται στην πλευρά της ελευθερίας. Κι αυτό δεν είναι κάτι που απλώς το επιτάσσουν συμφέροντα και υπολογισμοί, αλλά πολύ περισσότερο και βαθύτερα, είναι η αυτονομία, η μόνη επιλογή για μια χώρα που με την ιδρυτική της πράξη εξέφρασε τη φιλοδοξία της να λειτουργεί ως φάρος δικαίου, δημοκρατίας και ατομικής ελευθερίας.

Στο ΚΕΦΙΜ δεσμευόμαστε να συνεχίσουμε να συμβάλλουμε με όλες μας τις δυνάμεις ώστε οι ίδιες αυτές ιδέες της ελευθερίας που σε μεγάλο βαθμό ενέπνευσαν τους αγωνιστές και τις αγωνίστριες του '21 να γίνουν κτήμα όλων των συμπατριωτών μας και ασφαλής γνώμονας της συλλογικής μας δράσης.

Για την Ελευθερία,

Αλέξανδρος Σκούρας
Πρόεδρος του ΚΕΦΙΜ

Ο Νικολάκης Μητρόπουλος σήνει τη σημαία με το σταυρό στο φρούριο των Σαλώνων (επιζωγραφισμένη λιθογραφία του Louis Dupre από το λεύκωμα "Voyage a Athenes et a Constantinople, ou Collection de portraits, des vues et de costumes Grecs et Ottomans, peints sur les lieux, d'apres nature", Παρίσι, 1825).

Πώς βλέπουμε το 1821

του Αριστείδη Χατζή*

I. Εισαγωγή

Αυτή είναι η τρίτη, κατά σειρά, δημοσκόπηση του Κέντρου Φιλελεύθερων Μελετών – Μάρκος Δραγούμης που έχει σκοπό να καταγράψει την εικόνα που έχει η ελληνική κοινωνία σήμερα για το 1821, καθώς και το αν η εικόνα αυτή επηρεάζεται από δημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά όπως το εισόδημα, το μορφωτικό επίπεδο και οι πολιτικές θέσεις. Στην κατεύθυνση αυτή συνειδητά σχεδιάσαμε την έρευνα έτσι ώστε να μην υποβάλλει καμία συγκεκριμένη επιμέρους οπτική για την Επανάσταση. Οι ερωτήσεις της είναι απλές και ευθείες, ώστε να αποφεύγεται η επίδραση του πλαισίου (*framing effect*) και η χειραγώγηση των απαντήσεων. Προσπαθήσαμε τέλος το ερωτηματολόγιο να μην έχει τον χαρακτήρα ενός τεστ ιστορικών γνώσεων.

Η δημοσκόπηση είναι μία από τις δράσεις του εκπαιδευτικού προγράμματος του ΚΕΦΙΜ «200 χρόνια από τη Φιλελεύθερη Επανάσταση» που υλοποιείται με την υποστήριξη του John Templeton Foundation και έχει ως σκοπό να αναδείξει τη φιλελεύθερη και δημοκρατική διάσταση της Ελληνικής Επανάστασης εμπλουτίζοντας με ιστορικά τεκμήρια τον δημόσιο και τον επιστημονικό διάλογο στη χώρα μας. Στο πλαίσιο του προγράμματος, το ΚΕΦΙΜ έχει ήδη οργανώσει ένα σεμινάριο 18 ωρών, έχουν δημοσιευθεί πάνω από 30 άρθρα στην εφημερίδα *Καθημερινή της Κυριακής* και αλλού, έχουν διεξαχθεί 17 διαδικτυακές εκπομπές (podcast) και θα ακολουθήσουν άλλες 7 ή 8 με τη συμμετοχή κορυφαίων ιστορικών, έχει ήδη εκδώσει έναν τόμο με θέμα τα Συντάγματα της Επανάστασης και ετοιμάζεται να εκδώσει άλλους τρεις. Το ΚΕΦΙΜ έχει οργανώσει μέσα στο 2021 ένα μεγάλο συνέδριο για νέες ερευνήτριες και νέους ερευνητές με θέμα τον φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα της Επανάστασης. Μέρος του προγράμματος αποτελεί και η διεξαγωγή τριών ετήσιων δημοσκοπήσεων με θέμα τη δημόσια πρόσληψη της Επανάστασης του 1821.

Αυτή η τρίτη έρευνα πραγματοποιήθηκε από την εταιρεία MARC από τις 30 Νοεμβρίου έως τις 5 Δεκεμβρίου του 2021 με τη μέθοδο της πολυσταδιακής τυχαίας δειγματοληψίας με χρήση κωτα βάσει φύλου, ηλικίας και γεωγραφικής κατανομής, με τηλεφωνικές συνεντεύξεις σε 1.211 νοικοκυριά από 16 ερευνητές της MARC.

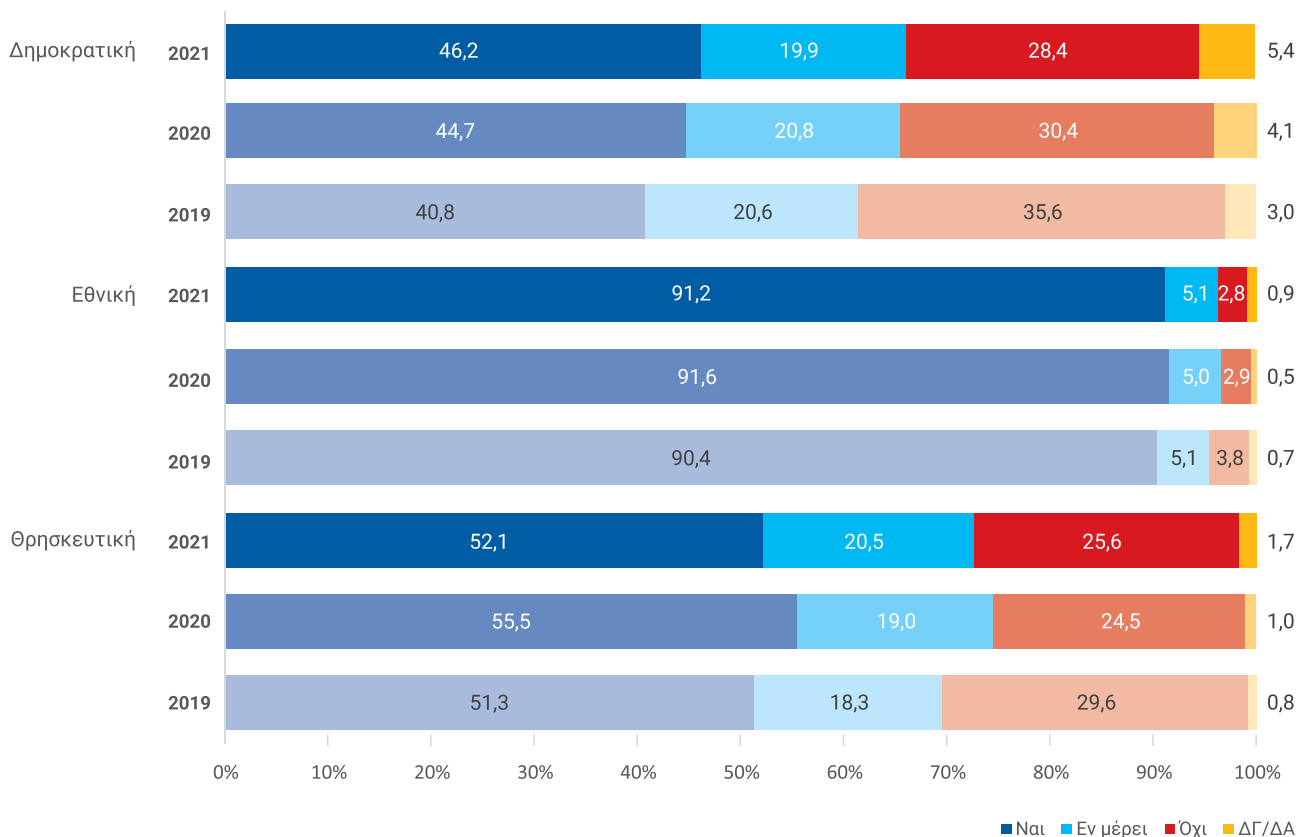
Στο κείμενο που ακολουθεί συζητάμε τα αποτελέσματα της τρίτης δημοσκόπησης συγκρίνοντας τα ευρήματα με εκείνα των δύο πρώτων. Δεν θα συζητήσουμε τα ιστοριογραφικά ζητήματα καθώς το κάναμε στην εκτεταμένη ανάλυση που συνόδευσε την πρώτη δημοσκόπηση και είναι διαθέσιμη [εδώ](#). Θα προσπαθήσουμε κυρίως να ανιχνεύσουμε τις διαφορές που είναι μικρές αλλά ορατές.

* Ο Αριστείδης Χατζής είναι Καθηγητής Φιλοσοφίας Δικαίου & Θεωρίας Θεσμών στο Τμήμα Ιστορίας & Φιλοσοφίας της Επιστήμης του Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Διευθυντής Ερευνών στο Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών (ΚΕΦΙΜ) και ακαδημαϊκός υπεύθυνος του εκπαιδευτικού προγράμματος «200 χρόνια από τη Φιλελεύθερη Επανάσταση». Είναι μέλος της επιτροπής «Ελλάδα 2021». Ευχαριστίες για τα σχόλιά τους σε προηγούμενη μορφή στις/ους Γιώργο Αρχόντα, Αγγελική Διαμαντοπούλου, Νίκο Ρώμπαπα, Αλέξανδρο Σκούρα, Αλόνα Τατάροβα, Γιάννο Χατζηγεωργίου.

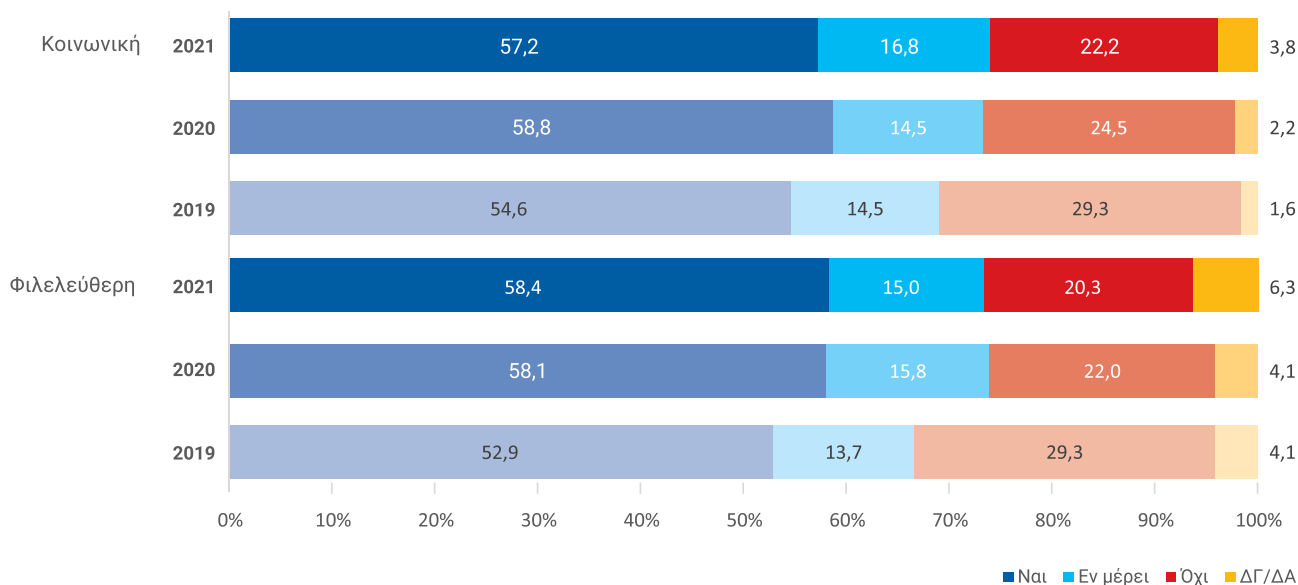
II. Τι είδους Επανάσταση ήταν η Ελληνική;

ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Θα σας αναφέρω κάποια επίθετα και θα ήθελα να μου πείτε ποια από αυτά ταιριάζουν και ποια όχι στην Επανάσταση του 1821.

Γράφημα 1.2

Γράφημα 1.3

Το 91,2% των πολιτών θεωρούν, βεβαίως, ότι η Επανάσταση ήταν κυρίως Εθνική. Το ποσοστό αυτό παραμένει σταθερό από την πρώτη δημοσκόπηση, όπως και εκείνο που ενώ δεν αρνείται τον εθνικό χαρακτήρα, προτιμά να απαντήσει εν μέρει (5,1%). Από το 2019 έχει μειωθεί αισθητά (κατά 26%) το μικρό ποσοστό¹ αυτών που δηλώνουν ότι δεν είχε εθνικό χαρακτήρα. Η πτώση οφείλεται, μάλλον, στην επέτειο.

7 στους 10 Έλληνες χαρακτηρίζουν την Επανάσταση θρησκευτική (ή και θρησκευτική) σε υψηλά ποσοστά.² Ακόμα περισσότεροι (74% από 69% το 2019)³ τη χαρακτηρίζουν κοινωνική.⁴

Το πιο εντυπωσιακό εύρημα είναι η εμπέδωση του φιλελεύθερου χαρακτήρα (66,6% → 73,4%)⁵ αλλά και του δημοκρατικού (61,4% → 66,1%)⁶ στη συνείδηση των Ελληνίδων και των Ελλήνων.

1 Κυρίως άνδρες, 45-64 ετών, με πανεπιστημιακές σπουδές, εύποροι, κομμουνιστές (9,1%) ή σοσιαλιστές (5,1%), ψηφοφόροι του ΚΚΕ (11,7%). Να σημειωθεί εδώ ότι σε όλες τις παρόμοιες σημειώσεις στο εξής τα δημογραφικά χαρακτηριστικά δεν ισχύουν σωρευτικά. Δεν «περιγράφουν» δηλαδή άτομα που διαθέτουν όλες τις παραπάνω ιδιότητες αλλά διαφορετικά άτομα που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες.

2 Κυρίως άτομα άνω των 65, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, χαμηλού εισοδήματος, εθνικιστές και συντηρητικοί, ψηφοφόροι της ΝΔ και του ΚΙΝΑΛ. Τα υψηλότερα αρνητικά ποσοστά συναντούμε στους κομμουνιστές (52,5%), ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ (39%) και του ΚΚΕ.

3 Από εδώ και πέρα θα συμβολίζεται έτσι: 69% → 74%.

4 Άτομα 45-54 ετών, υψηλής μόρφωσης, μεσαίου εισοδήματος, κομμουνιστές, σοσιαλιστές, ψηφοφόροι ΚΙΝΑΛ, ΣΥΡΙΖΑ και ΚΚΕ. Τα υψηλότερα αρνητικά ποσοστά συναντούμε στους εύπορους, τους συντηρητικούς, τους ψηφοφόρους της ΝΔ.

5 Κυρίως γυναίκες, 17-34 ετών αλλά και 45-54, φιλελεύθεροι, κομμουνιστές και συντηρητικοί, ψηφοφόροι του ΚΚΕ και της ΝΔ. Τα υψηλότερα αρνητικά ποσοστά συναντούμε στα άτομα 35-44 ετών, τους σοσιαλιστές, τους ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ.

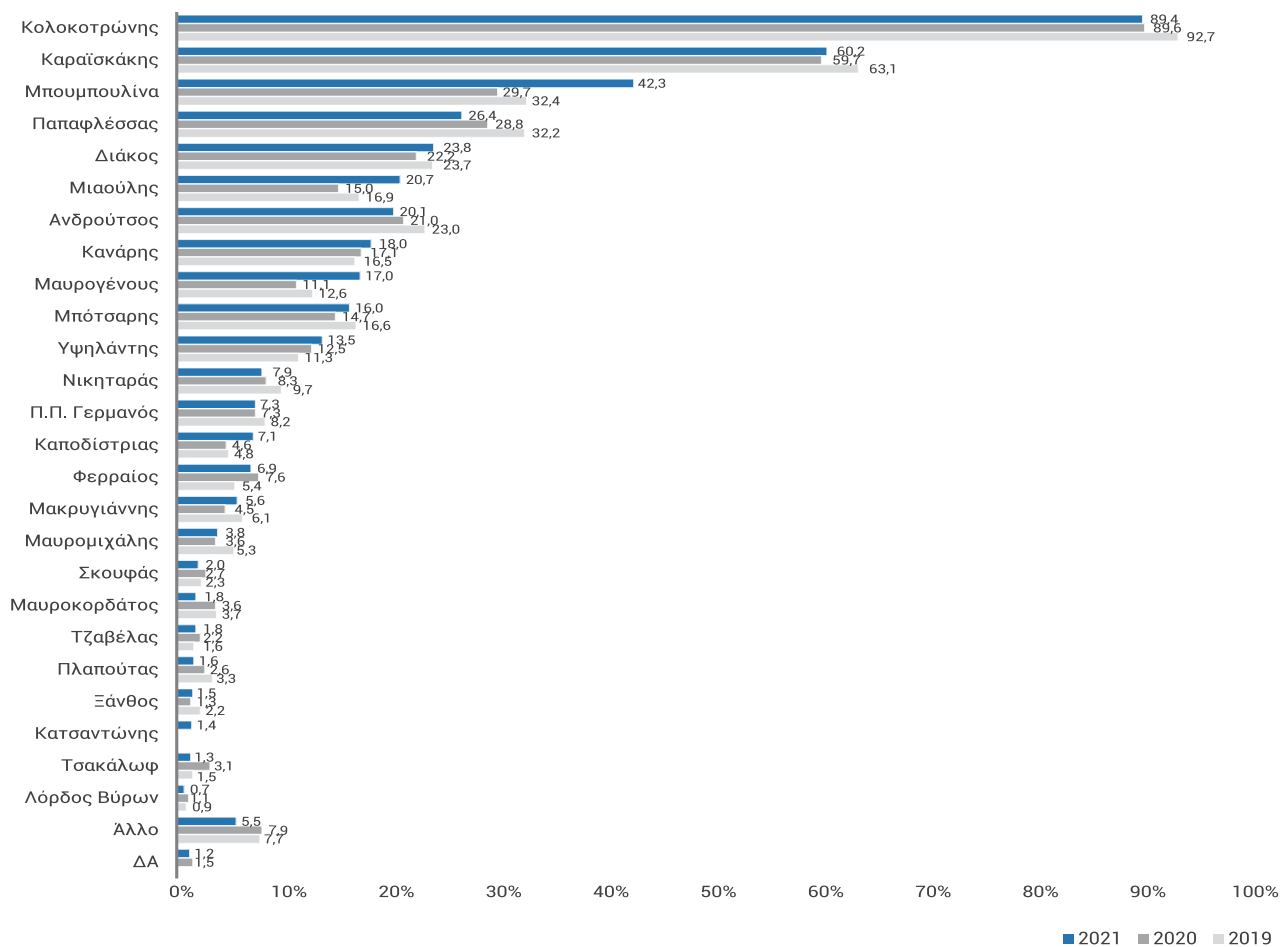
6 Κυρίως γυναίκες, άνω των 65, μέσου εισοδήματος, σοσιαλιστές, ψηφοφόροι ΣΥΡΙΖΑ. Τα υψηλότερα αρνητικά ποσοστά συναντούμε στους εθνικιστές και συντηρητικούς, εύπορους, άντρες.

III. Τα πρόσωπα

Η κατάταξη των πρωταγωνιστών είναι παρόμοια με εκείνη της πρώτης δημοσκόπησης. Ελάχιστα άλλαξαν και έτσι δεν έχουμε να προσθέσουμε κάτι το ιδιαίτερο με την εξαίρεση των παρακάτω παρατηρήσεων.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Μπορείτε να θυμηθείτε τα ονόματα των σημαντικότερων πρωταγωνιστών της Επανάστασης του 1821; (έως 5 ονόματα)

Γράφημα 2.1

Οι δύο πιο δημοφιλείς ήρωες έχουν και πάλι μια ορατή πτωτική τάση. Έτσι ο Κολοκοτρώνης πέφτει από το 92,7% (το 2019) στο 89,4% και ο Καραϊσκάκης από το 63,1% (το 2019) στο 60,2%. Παρόμοια πτώση με τους δύο πρώτους αγωνιστές έχει ο Παπαφλέσσας που κρατά την τέταρτη θέση και στις 3 δημοσκοπήσεις. Πέφτει από το 32,2% (το 2019) στο 26,4%. Νομίζω ότι η πτώση των σταθερά πιο δημοφιλών ηρώων οφείλεται στη δημόσια συζήτηση που μεσολάβησε. Η πληθώρα εκδόσεων, τηλεοπτικών ντοκιμαντέρ και δημοσιεύσεων το 2020 και το 2021, θύμισαν ή γνώρισαν στις Ελληνίδες και τους Έλληνες και άλλες προσωπικότητες.

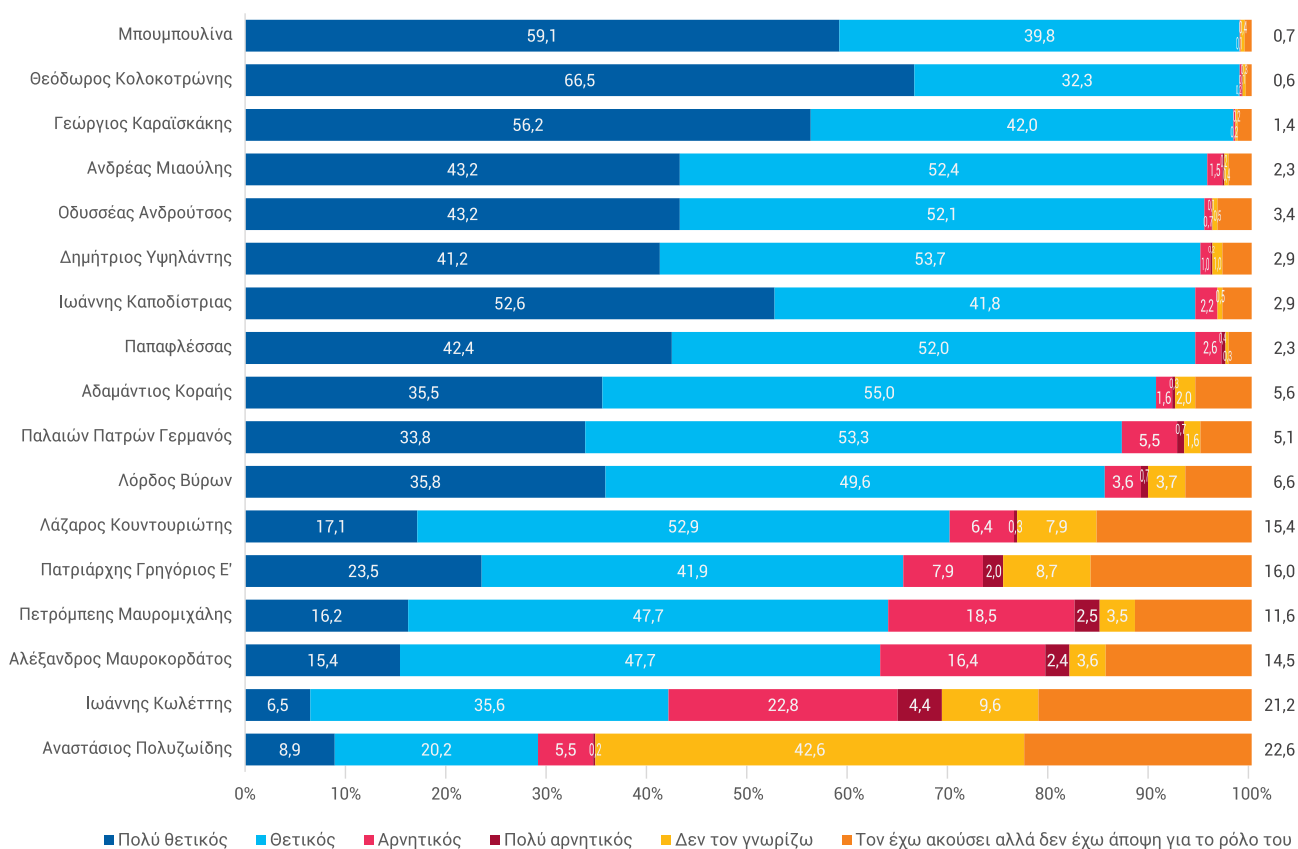
Αυξομειώσεις υπάρχουν και στους άλλους πρωταγωνιστές. Οι πιο αξιοσημείωτες ήταν οι αυξήσεις των ποσοστών του Ανδρέα Μιαούλη (16,9% → 20,7%), του Κωνσταντίνου Κανάρη (16,6%

→ 18,0%), του Ιωάννη Καποδίστρια (4,8% → 7,1%) και οι μειώσεις των ποσοστών του Οδυσσέα Ανδρούτσου (23,0% → 20,1%), του Νικηταρά (9,7% → 7,9%) και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου (3,7% → 1,8%).⁷

Νομίζω ότι το πιο ενδιαφέρον εύρημα είναι η μεγάλη αύξηση των ποσοστών των γυναικών. Έτσι, η Μπουμπουλίνα που έχει σταθερά την τρίτη θέση και στις 3 δημοσκοπήσεις αύξησε εντυπωσιακά τα ποσοστά της, από το 32,4% (το 2019) στο 42,3% ενώ η Μαντώ Μαυρογένους από το 12,6% στο 17,0% (αυξήσεις κατά 31% και 35% αντίστοιχα των ατόμων που τις αναφέρουν αυθόρμητα).⁸

ΕΡΩΤΗΣΗ 3: Θα σας διαβάσω κάποια ονόματα πρωταγωνιστών του 1821. Σας παρακαλώ να μου πείτε, εξ όσων γνωρίζετε, εάν ο ρόλος τους ήταν θετικός ή αρνητικός για την επιτυχή έκβαση της Επανάστασης. Εάν δεν γνωρίζετε κάποιον ή δεν γνωρίζετε τον ρόλο του, παρακαλώ πείτε το.

Γράφημα 3.1

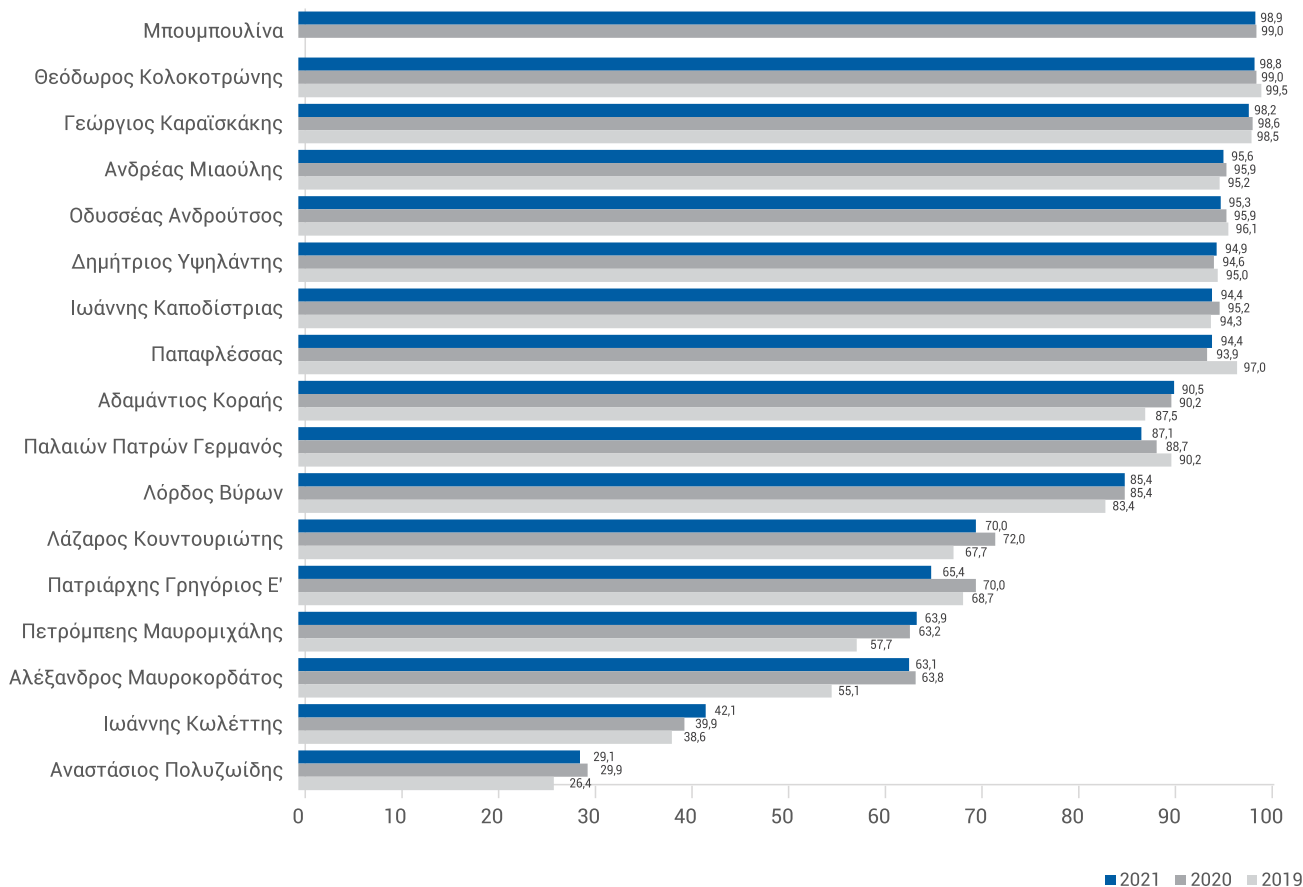

Η μεγάλη δημοφιλία της Μπουμπουλίνας φαίνεται και στο γράφημα 3.1. Το 99% των Ελληνίδων και των Ελλήνων θεωρεί τον ρόλο της θετικό, ξεπερνά οριακά ακόμα και τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (98,8%)⁹ και τον Γεώργιο Καραϊσκάκη (98,2%).

7 Τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο αναφέρουν συνήθως άντρες, 45-64 ετών, υψηλής μόρφωσης και εισοδήματος, σοσιαλδημοκράτες, ψηφοφόροι του ΚΙΝΑΛ (6,2%).
 8 Τις δύο γυναίκες πρωταγωνίστριες αναφέρουν συνήθως γυναίκες, οι νεότεροι, οι κομμουνιστές (62,4% Μπουμπουλίνα, 31,5% Μαυρογένους).
 9 Βέβαια, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης έχει υψηλότερο ποσοστό (66,5%) στις ιδιαίτερα θετικές γνώμες για τον

Θετικός & πολύ θετικός ρόλος για την επιτυχή έκβαση της Επανάστασης. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΓΡΑΦΗΜΑ.

Γράφημα 3.2

Κατά τα άλλα τα ποσοστά παραμένουν σταθερά και οι αλλαγές βρίσκονται στο όριο του στατιστικού λάθους. Οι μόνες διακριτές αλλαγές είναι η μικρή πτώση του Παπαφλέσσα, του Παλαιών Πατρών Γερμανού και η μικρή αύξηση του Αδαμάντιου Κοραΐ (87,5% → 90,5%)¹⁰ και η μεγαλύτερη του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη (57,7% → 63,9%).

Αλλά η πιο εντυπωσιακή αύξηση είναι εκείνη της εικόνας του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου: από το 55,1% το 2019 στο 63,1% σε συνδυασμό με εκείνη του Αναστάσιου Πολυζωΐδη από 26,4% σε 29,1%.¹¹

ρόλο του. Η Μπουμπουλίνα έχει 59,1% και ο Γεώργιος Καραϊσκάκης 56,2%.

10 Δημοφιλής κυρίως στους ψηφοφόρους του ΚΙΝΑΛ (95%), αντιδημοφιλής κυρίως στους συντηρητικούς (5,4%).

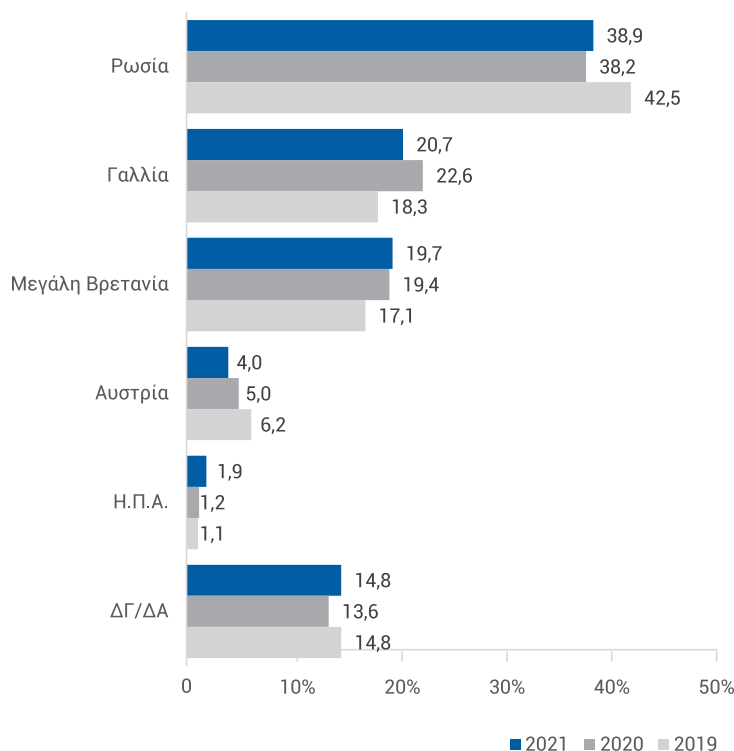
11 Δημοφιλής κυρίως στους ψηφοφόρους του ΚΚΕ (40,6%), αντιδημοφιλής κυρίως στους εθνικιστές (10,4%).

IV. Οι Μεγάλες Δυνάμεις

Τα ευρήματα της τρίτης δημοσκόπησης επιβεβαιώνουν εκείνα της δεύτερης. Η συμβολή της Ρωσίας παραμένει αυτή που θεωρείται σημαντικότερη αλλά με απώλειες (42,5% → 38,9%) ενώ έχουν αυξηθεί τα ποσοστά της Γαλλίας (18,3% → 20,7%), της Μεγάλης Βρετανίας (17,1% → 19,7%) και των Η.Π.Α. (1,1% → 1,9%). Το ποσοστό όσων απαντούν (καθαρώς λανθασμένα) «Αυστρία» έχει επίσης μειωθεί αισθητά (6,2% → 4,0%).

ΕΡΩΤΗΣΗ 4: Ποια από τις παρακάτω χώρες είχε τη μεγαλύτερη θετική συμβολή στο ελληνικό ζήτημα κατά την περίοδο της Επανάστασης; (ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ)

Γράφημα 4.2

Αν δούμε λίγο πιο προσεκτικά το προφίλ όσων απαντούν λανθασμένα, βλέπουμε ότι είναι περισσότερες γυναίκες, άτομα 55-64 ετών, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (7,0%), χαμηλού εισοδήματος, εθνικιστές και συντηρητικοί, ψηφοφόροι του ΚΙΝΑΛ. Αντίθετα, πιο ενημερωμένοι φαίνεται να είναι οι άντρες, τα άτομα 35-44 ετών, υψηλής μορφώσεως, υψηλού εισοδήματος (2,5%), σοσιαλιστές (2,5%), ψηφοφόροι του ΚΚΕ (1,9%).

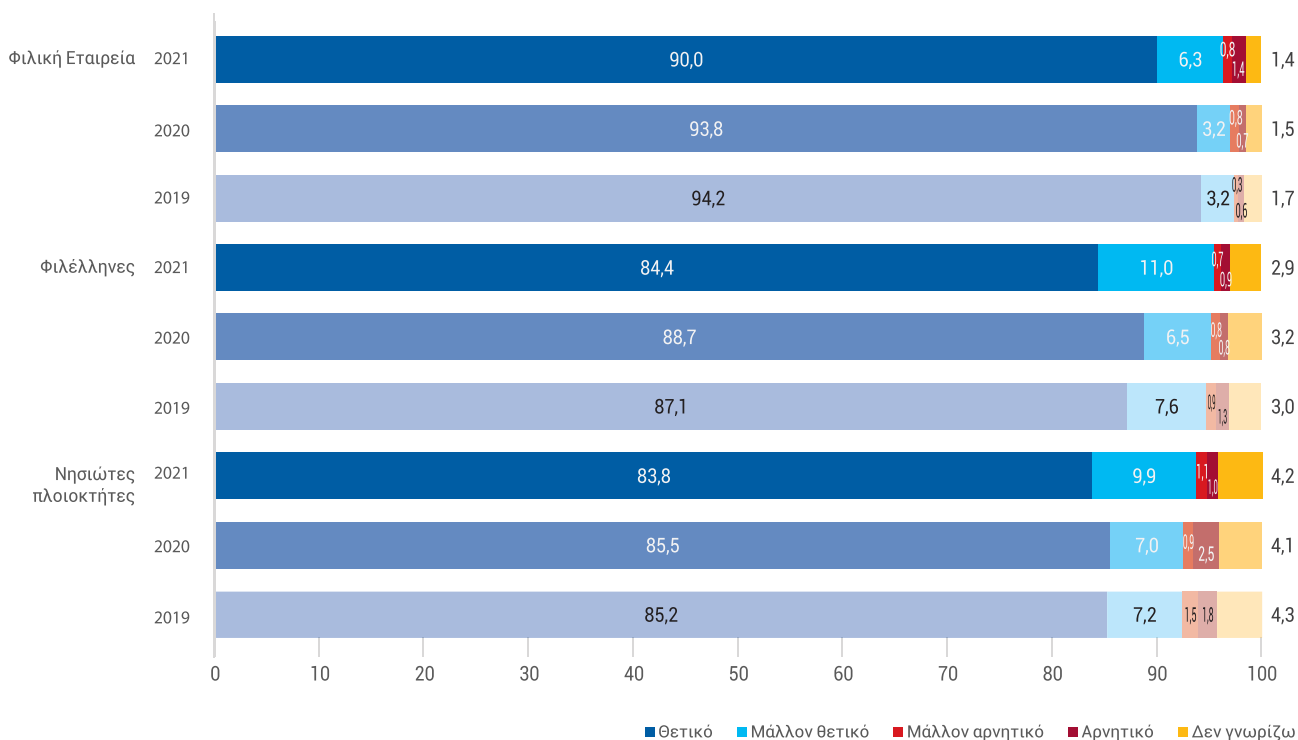
Τον ρόλο της Ρωσίας αξιολογούν ως σημαντικό κυρίως οι ηλικιωμένοι (43,5%), δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (41,5%), χαμηλού εισοδήματος (43,7%), εθνικιστές (46,9%), οι ψηφοφόροι του ΚΚΕ (53,1%) αλλά όχι όσοι δηλώνουν κομμουνιστές (39,7%).

Τον θετικό ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας εκτιμούν κυρίως οι άντρες, οι νέοι, άτομα υψηλής μόρφωσης και εισοδήματος (29,2%), οι σοσιαλδημοκράτες (23,3%) και οι ψηφοφόροι της ΝΔ (24,6%).

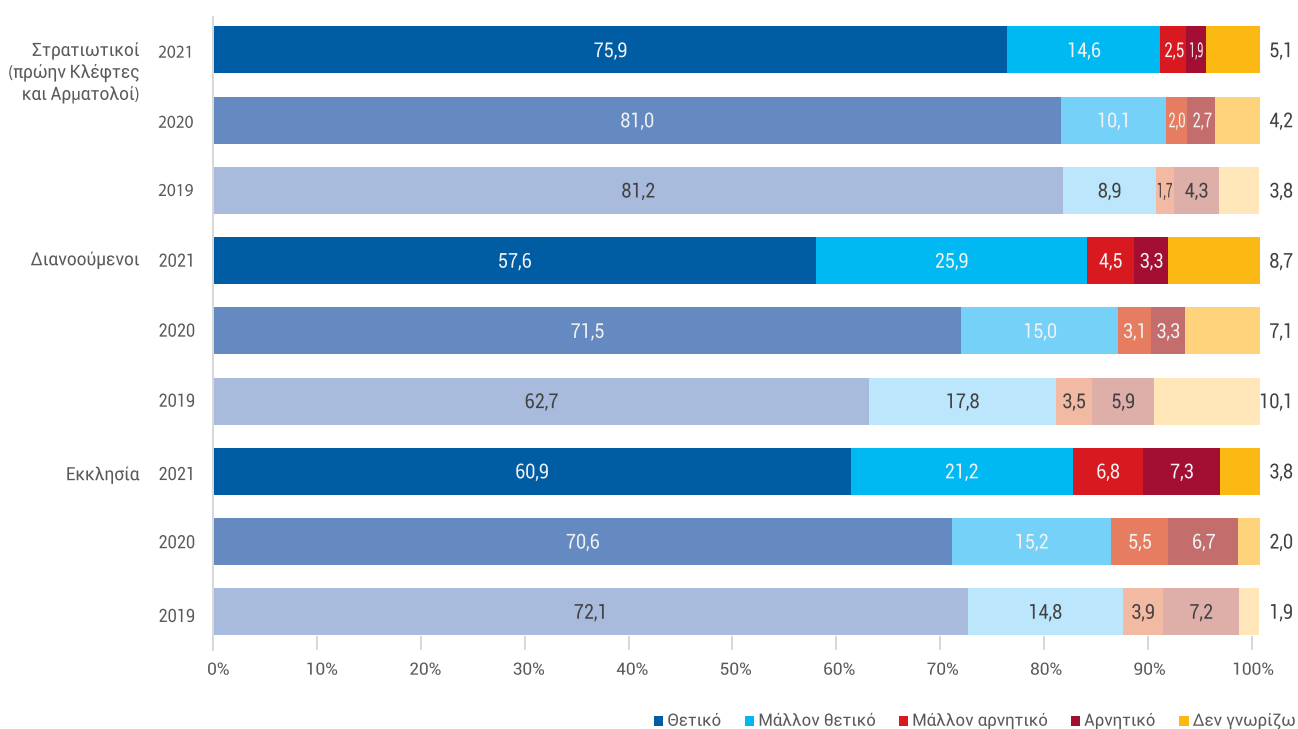
V. Ο ρόλος ομάδων και θεσμών

ΕΡΩΤΗΣΗ 5: Θα σας αναφέρω τώρα κάποιες κοινωνικές ομάδες/θεσμούς και θα ήθελα να μου πείτε, εξ όσων γνωρίζετε, αν έπαιξαν θετικό ή αρνητικό ρόλο κατά τη διάρκεια της Επανάστασης; Αν δεν γνωρίζετε τον ρόλο κάποιας κοινωνικής ομάδας πείτε το.

Γράφημα 5.2

Γράφημα 5.3

Η τρίτη δημοσκόπηση επιβεβαιώνει τα ευρήματα των δύο προηγούμενων αλλά με κάποιες διαφορές. Η σημαντικότερη εξ αυτών είναι η μείωση των απόλυτα θετικών ποσοστών κάθε ομάδας. Προφανώς αυτό οφείλεται στη δημόσια συζήτηση που μεσολάβησε και η οποία βοήθησε αρκετούς να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα της Επανάστασης και τις πολλές διαστάσεις της συμβολής αλλά και των λαθών των πρωτεργατών της.

Η Φιλική Εταιρεία παραμένει εξαιρετικά δημοφιλής (97,4% → 96,3%), όπως και οι Φιλέλληνες (94,7% → 95,4%), οι νησιώτες πλοιοκτήτες (92,4% → 93,7%) και οι στρατιωτικοί (90,1% → 90,5%).

Οι Φαναριώτες (80,2% → 80,3%) και οι Έμποροι (68,4% → 71%)¹² παραμένουν αρκετά δημοφιλείς αλλά τα ποσοστά όσων θεωρούν απολύτως θετική την παρουσία τους έχουν μειωθεί.

Υπάρχει μια ορατή πτώση των ποσοστών της Εκκλησίας (86,9 → 82,1). Επιπλέον όσες/οι θεωρούν τον ρόλο της απολύτως θετικό μειώθηκαν εντυπωσιακά (72,1 → 60,9).¹³ Λιγότερο εντυπωσιακή είναι η πτώση των ήδη χαμηλών ποσοστών των Προεστών (48,2 → 44,4), ιδιαίτερα όσων θεωρούν τον ρόλο τους απολύτως θετικό (29,1% → 23,5%).

Οι διανοούμενοι έχουν αυξήσει το ποσοστό τους από 80,5% σε 83,5% (αλλά 86,5% στη δεύτερη δημοσκόπηση).¹⁴

12 Θετικός ρόλος: οι μεγαλύτεροι σε ηλικία, μορφωμένοι και υψηλού εισοδήματος (78,2%), οι εθνικιστές (83,7%) και οι ψηφοφόροι της ΝΔ. Αρνητικός ρόλος: οι νέοι (23,7%) και οι κομμουνιστές (33,2%).

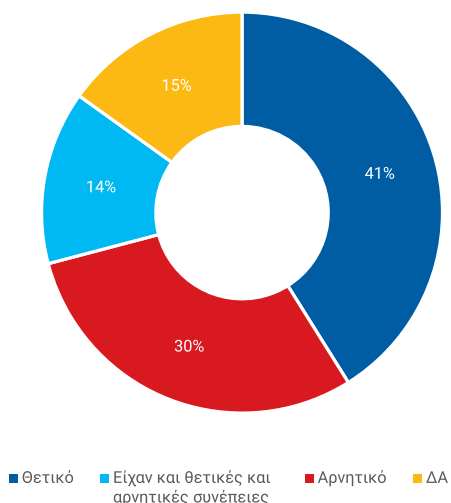
13 Θετικός ρόλος: κυρίως ηλικιωμένοι, χαμηλής μόρφωσης, συντηρητικοί (98,6%), ψηφοφόροι της ΝΔ. Αρνητικός ρόλος: κυρίως άντρες, νέοι (21,7%), μορφωμένοι, με υψηλό εισόδημα, κομμουνιστές (39,7%) και σοσιαλιστές (26,3%), ψηφοφόροι ΚΚΕ (24,6%) και ΣΥΡΙΖΑ (24,1%).

14 Θετικός ρόλος: κυρίως γυναίκες, άτομα 45-64 ετών, υψηλής μόρφωσης και εισοδήματος, κομμουνιστές αλλά και φιλελεύθεροι και σοσιαλδημοκράτες, ψηφοφόροι ΚΚΕ (92,4%) και ΣΥΡΙΖΑ. Αρνητικός ρόλος: Άντρες, άτομα 17-34 ετών, χαμηλότερης μόρφωσης, χαμηλών εισοδημάτων, εθνικιστές (14,6%) και συντηρητικοί (14,8%), ψηφίζουν εξωκοινοβουλευτικά κόμματα.

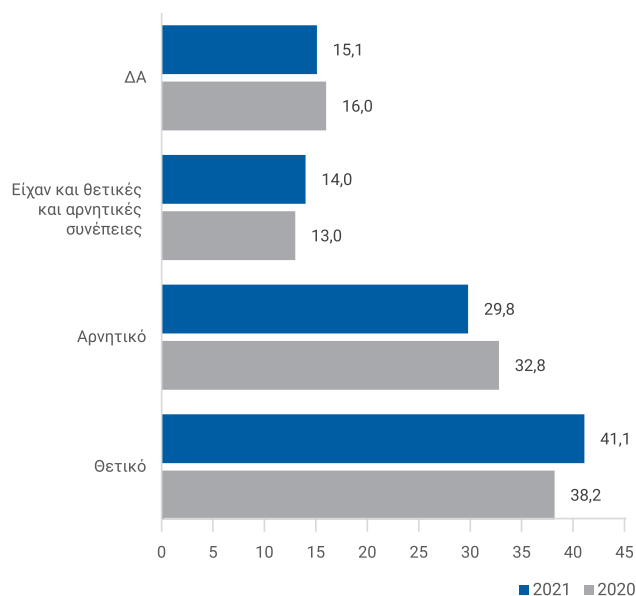
VI. Τα Δάνεια

ΕΡΩΤΗΣΗ 6: Τι ρόλο πιστεύετε ότι έπαιξαν τα δύο εξωτερικά δάνεια στην έκβαση της Ελληνικής Επανάστασης; (ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ)

Γράφημα 6.1

Γράφημα 6.2

Η ερώτηση για τον ρόλο των δύο εξωτερικών δανείων στην επιτυχία της Επανάστασης τέθηκε για πρώτη φορά στη δεύτερη δημοσκόπηση. Τα αποτελέσματα είχαν μεγάλο ενδιαφέρον καθώς τα ευρήματα δεν ήταν αυτά που περιμέναμε. Οι περισσότεροι 38,2% θεωρούσαν ότι τα δύο εξωτερικά δάνεια έπαιξαν θετικό ρόλο. Το ποσοστό αυτό ανέβηκε, στη δεύτερη δημοσκόπηση, στο 41,1% και αντίστοιχα μειώθηκε το ποσοστό όσων θεωρούν ότι έπαιξαν αρνητικό ρόλο από το 32,8% στο 29,8%. Ένα σημαντικό ποσοστό (13% → 14%) θεωρεί ότι είχαν θετικές αλλά και αρνητικές συνέπειες.

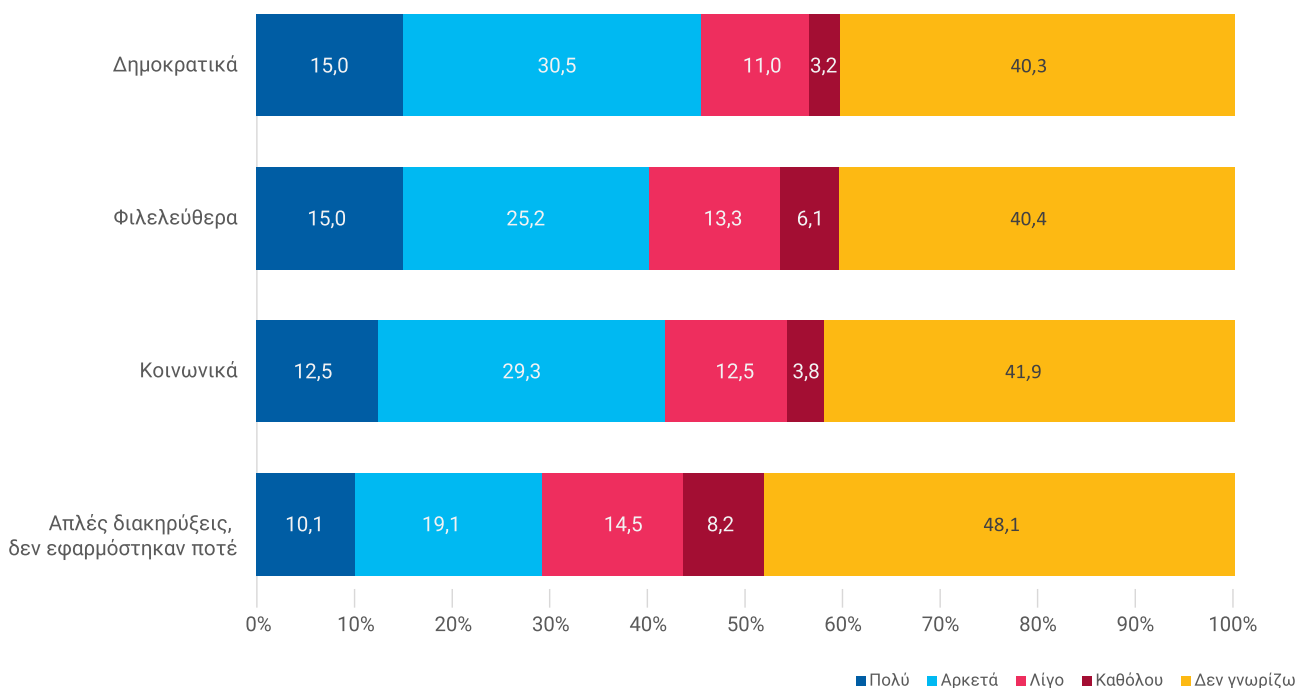
Οι δημογραφικές διαφοροποιήσεις έχουν ενδιαφέρον. Ιδιαίτερα αρνητικοί απέναντι στα δάνεια είναι οι νέοι (με την τραυματική εμπειρία της κρίσης), οι κομμουνιστές (43,3%) και οι ψηφοφόροι του ΚΚΕ (49,1%). Οι πιο θετικοί απέναντι στα δάνεια είναι οι φιλελεύθεροι (47,6%) και οι ψηφοφόροι της ΝΔ (46%) καθώς και όσοι έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και εισόδημα.

VII. Οι Εθνοσυνελεύσεις και τα Συντάγματα

Και εδώ τα αποτελέσματα είναι παρόμοια με εκείνα των δύο πρώτων δημοσκοπήσεων. Δυστυχώς, η άγνοια σχετικά με τις Εθνοσυνελεύσεις και τα Συντάγματα παραμένει πολύ μεγάλη. Προσεγγίζει το 50%.¹⁵

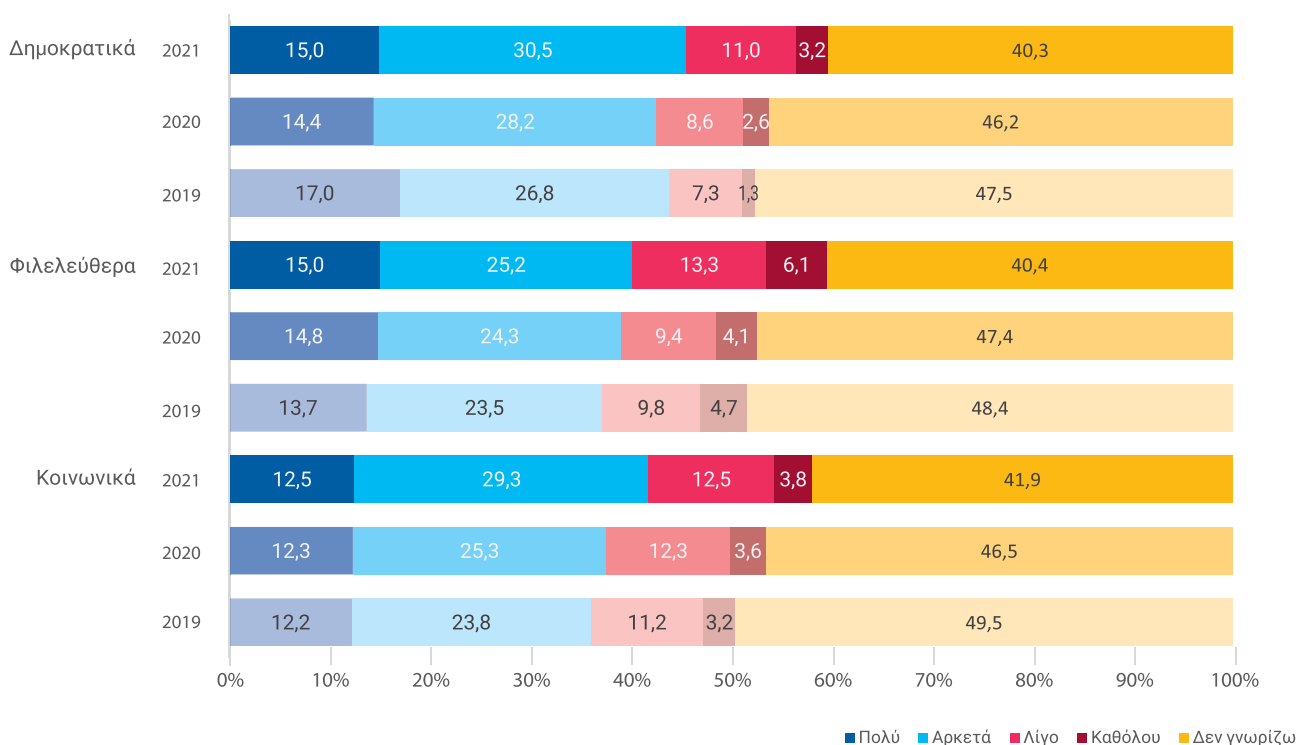
ΕΡΩΤΗΣΗ 7: Όπως ίσως γνωρίζετε οι Έλληνες Επαναστάτες ψήφισαν σε τρεις Εθνοσυνελεύσεις τρία Συντάγματα. Το Σύνταγμα της Επιδαύρου (1822), το Σύνταγμα του Άστρους (1823) και το Σύνταγμα της Τροιζήνας (1827). Πείτε μου κατά πόσο ταιριάζουν σε αυτά τα Συντάγματα τα παρακάτω χαρακτηριστικά (Πολύ, αρκετά, λίγο ή καθόλου). Αν δεν γνωρίζετε, παρακαλώ πείτε το.

Γράφημα 7.1

15 Κυρίως γυναίκες, άτομα μεγάλης ηλικίας, χαμηλής μόρφωσης (77,3%), ψηφοφόροι του ΚΚΕ.

Γράφημα 7.2

Όμως από όσους απαντούν, η μεγάλη πλειονότητα δέχεται τον δημοκρατικό και τον φιλελεύθερο χαρακτήρα αλλά και τον κοινωνικό με σημαντική αύξηση των ποσοστών που οφείλεται στο ότι πολλοί λιγότεροι δηλώνουν άγνοια.¹⁶ Το 29,2% θεωρεί ότι τα Συντάγματα παρέμειναν απλές διακηρύξεις και δεν εφαρμόστηκαν ποτέ ενώ το 22,7% διαφωνεί. Ένα υψηλό ποσοστό (48,1%) δεν έχει άποψη, κάτι που οφείλεται κυρίως στο γεγονός πως και η ιστορική κοινότητα δεν είχε ασχοληθεί ιδιαίτερα με το ζήτημα αυτό μέχρι πρόσφατα.

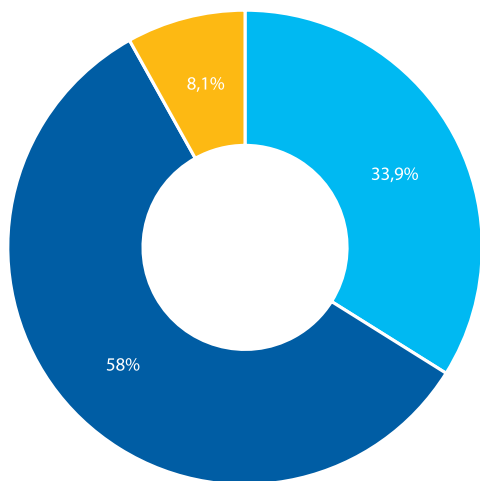
Φιλελεύθερα θεωρούν τα Συντάγματα τα άτομα 35-44 ετών, οι απόφοιτοι Α.Ε.Ι., όσοι έχουν υψηλά εισοδήματα, οι φιλελεύθεροι και οι εθνικιστές.

16 Δημοκρατικός: 43,8% → 45,5%. Φιλελεύθερος: 37,2% → 40,5%. Κοινωνικός: 36% → 41,8%.

ΙΧ. Τα αίτια της επιτυχίας

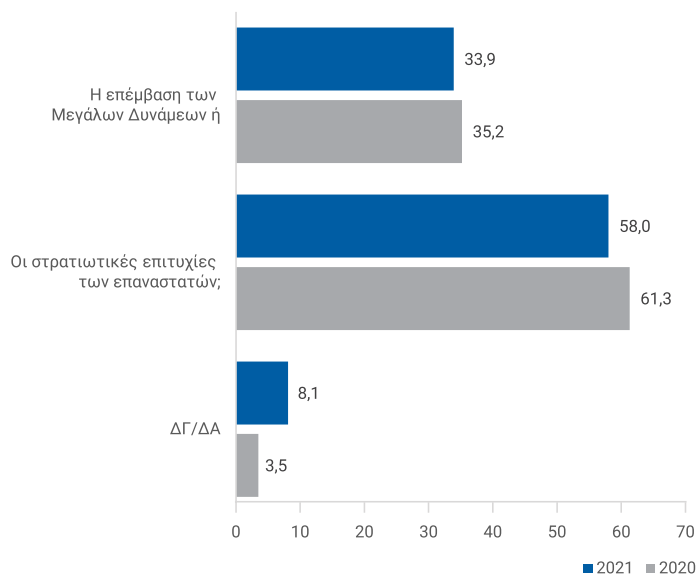
ΕΡΩΤΗΣΗ 8: Ποιο ήταν κατά τη γνώμη σας το πιο σημαντικό αίτιο της θετικής έκβασης της Ελληνικής Επανάστασης; (ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ)

Γράφημα 8.1

■ Η επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων
■ Οι στρατιωτικές επιτυχίες των επαναστατών;
■ ΔΓ/ΔΑ

Γράφημα 8.2

Στη δεύτερη δημοσκόπηση είχαμε μια νέα ερώτηση σχετικά με τους παράγοντες που οδήγησαν στη θετική έκβαση της Ελληνικής Επανάστασης. Οι απαντήσεις στην τρίτη δημοσκόπηση επιβεβαιώνουν τα ευρήματα της δεύτερης. Η πλειονότητα των Ελλήνων (61,3% → 58,0%) θεωρεί ότι αποφασιστικές ήταν οι στρατιωτικές επιτυχίες των Ελλήνων για την τελική επιτυχία, ενώ το 33,9% (35,2% στην προηγούμενη δημοσκόπηση) θεωρεί ότι η επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν απαραίτητη. Η πτώση και των δύο ποσοστών οφείλεται στην αύξηση κατά 131% όσων απαντούν ότι δεν γνωρίζουν. Θεωρώ ότι η αύξηση αυτή οφείλεται στη συνειδητοποίηση ότι δεν υπάρχει εύκολη και απόλυτη απάντηση σ' αυτό το ερώτημα.

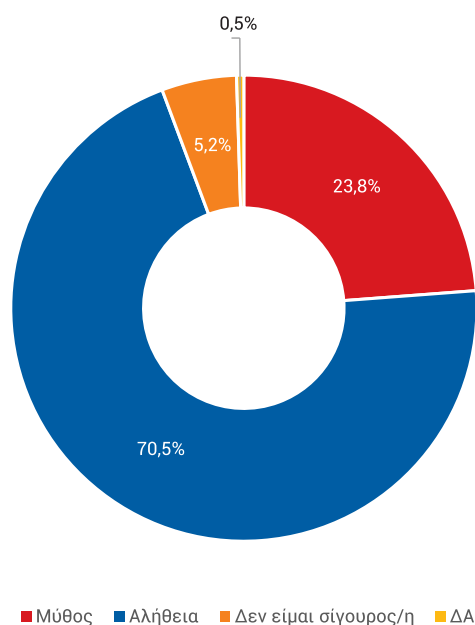
Όλες οι ομάδες δίνουν έμφαση στις στρατιωτικές επιτυχίες, κυρίως οι γυναίκες, τα άτομα όσοι έχουν πρωτοβάθμια εκπαίδευση (72,6%), όσοι έχουν χαμηλά εισοδήματα, οι εθνικιστές (72%) και οι ψηφοφόροι του ΚΚΕ. Αντίθετα δίνουν μεγάλη έμφαση στην επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων οι νεότεροι (37,2%), οι απόφοιτοι Α.Ε.Ι. (39,2%), όσοι έχουν υψηλά εισοδήματα (47,0), οι σοσιαλδημοκράτες (41,7%), οι φιλελεύθεροι, οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ (42,5%) και του ΚΙΝΑΛ (42,1%).

Χ. Μύθοι και αλήθειες.

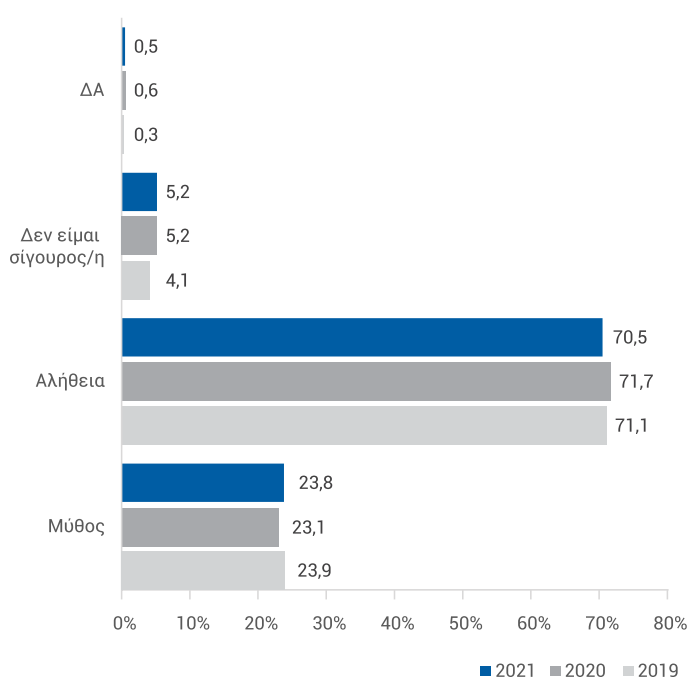
Η ανθεκτικότητα των μύθων είναι εντυπωσιακή. Το 70,5% συνεχίζει να πιστεύει στο «κρυφό σχολειό». Η διακύμανση στα ποσοστά ανάμεσα στις 3 δημοσκοπήσεις είναι ασήμαντη.

ΕΡΩΤΗΣΗ 9: Θεωρείτε ότι είναι μύθος ή αλήθεια «το κρυφό σχολειό»;

Γράφημα 9.1

Γράφημα 9.2

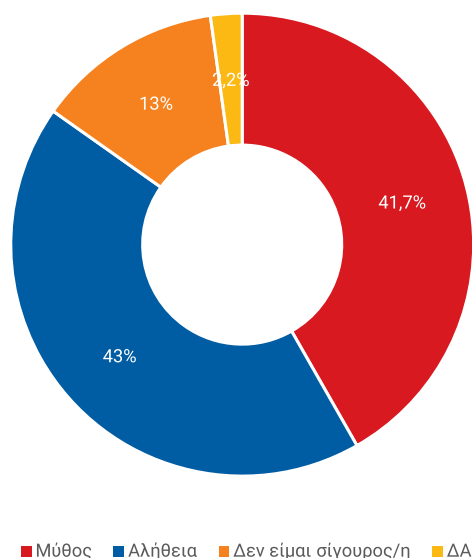
Στον μύθο του κρυφού σχολείου συνεχίζουν να πιστεύουν οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι λιγότερο μορφωμένοι, οι αδύναμοι οικονομικά, οι εθνικιστές, οι συντηρητικοί (83,8%). Μόνο το 23,8% γνωρίζει ότι πρόκειται για μύθο.¹⁷ Είναι κυρίως άντρες, 45-54 ετών (31,5%), με ανώτατη εκπαίδευση (34,7%), υψηλό εισόδημα (35%), κομμουνιστές (54,8%),¹⁸ σοσιαλιστές (48,8%), ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ (42,3%).

¹⁷ Το ποσοστό όσων δεν απάντησαν είναι μόνο 0,5%.

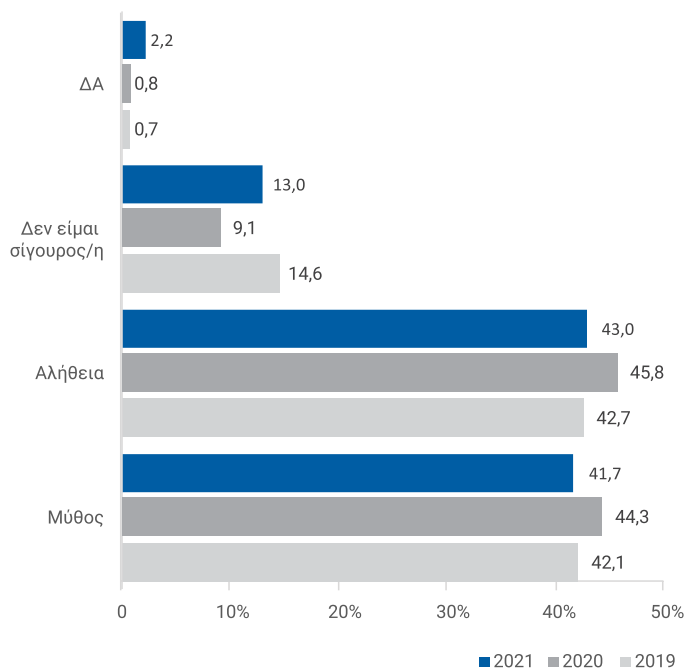
¹⁸ Αλλά μόνο το 25,3% των ψηφοφόρων του ΚΚΕ.

ΕΡΩΤΗΣΗ 10: Θεωρείτε ότι είναι μύθος ή αλήθεια το ότι η έναρξη της Επανάστασης έγινε την 25η Μαρτίου στη μονή της Αγίας Λαύρας;

Γράφημα 10.1

Γράφημα 10.2

Τα πράγματα είναι καλύτερα σε σχέση με τον μύθο της έναρξης της Επανάστασης στην Αγία Λαύρα. Το ποσοστό αυτών που το πιστεύει παραμένει υψηλό (43%) αλλά έχει μειωθεί από την πρώτη δημοσκόπηση (45,8%). Μειώθηκαν όμως και όσοι γνωρίζουν ότι είναι μύθος (44,4% → 41,7%) γιατί αυξήθηκε αρκετά το ποσοστό (9,1% → 13%) όσων δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν.

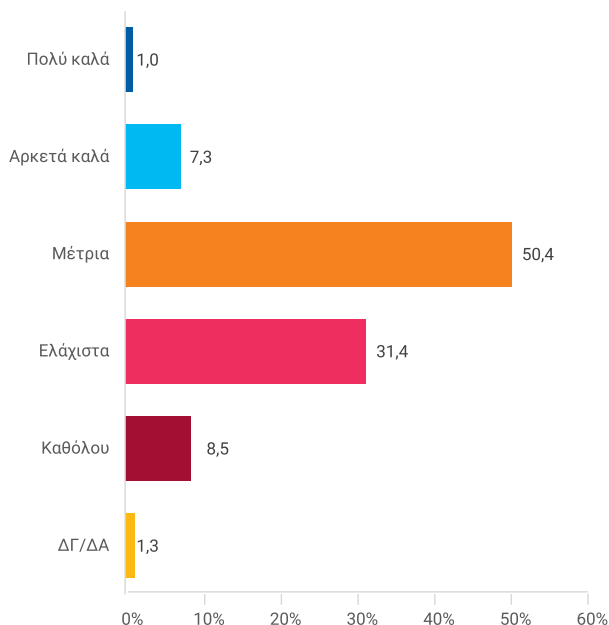
Στον μύθο πιστεύουν κυρίως οι γυναίκες (48,9%), οι ηλικιωμένοι (51,1%), όσοι έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (68,4%) και χαμηλό εισόδημα (52,7%), οι εθνικιστές (64%) και οι ψηφοφόροι της ΝΔ (48,3%). Αντίστοιχα, τον αναγνωρίζουν ως μύθο οι άντρες (47,5%), τα άτομα 45-54 ετών (51,6%), με υψηλό μορφωτικό επίπεδο (50,7%), υψηλό εισόδημα (56,7%), σοσιαλιστές (59,5%), κομμουνιστές (56,7%), ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ (57,4%) και του ΚΚΕ (48,3%).

ΧΙ. Πόσο καλά γνωρίζουμε την Επανάσταση;

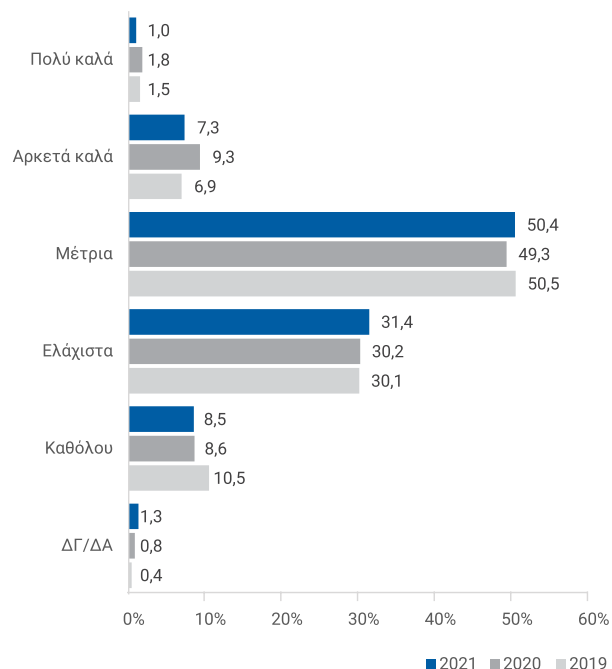
Οι Έλληνες θεωρούν ότι οι συμπολίτες τους δεν γνωρίζουν καλά την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης.

ΕΡΩΤΗΣΗ 11: Πόσο καλά νομίζετε ότι ο μέσος Έλληνας πολίτης γνωρίζει την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης;

Γράφημα 11.1

Γράφημα 11.2

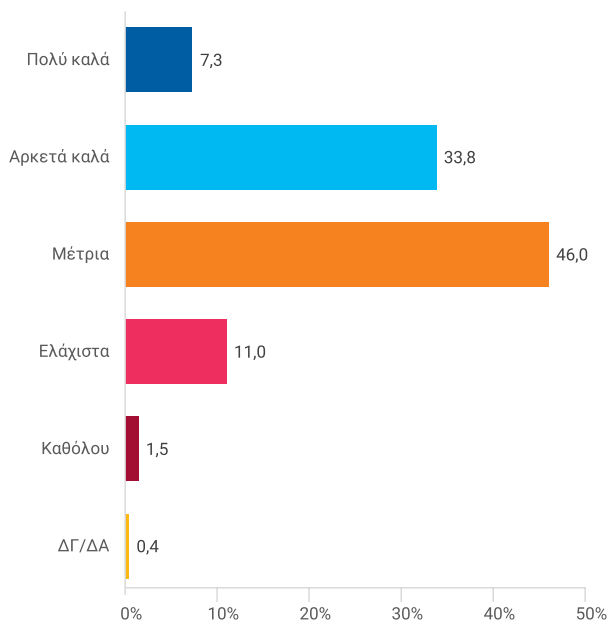

Μόνο το 1% θεωρεί ότι οι συμπολίτες τους τη γνωρίζει πολύ καλά και ένα 7,3% πως τη γνωρίζει αρκετά καλά. Τα ποσοστά αυτά αυξήθηκαν ελάχιστα από την πρώτη δημοσκόπηση. Οι μισοί δηλώνουν ότι οι υπόλοιποι γνωρίζουν μέτρια την ιστορία της Επανάστασης, ελάχιστα (31,4%) ή καθόλου (8,5%). Δηλαδή οι 9 στους 10 Έλληνες πιστεύουν ότι οι συμπολίτες τους δεν γνωρίζουν την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης.

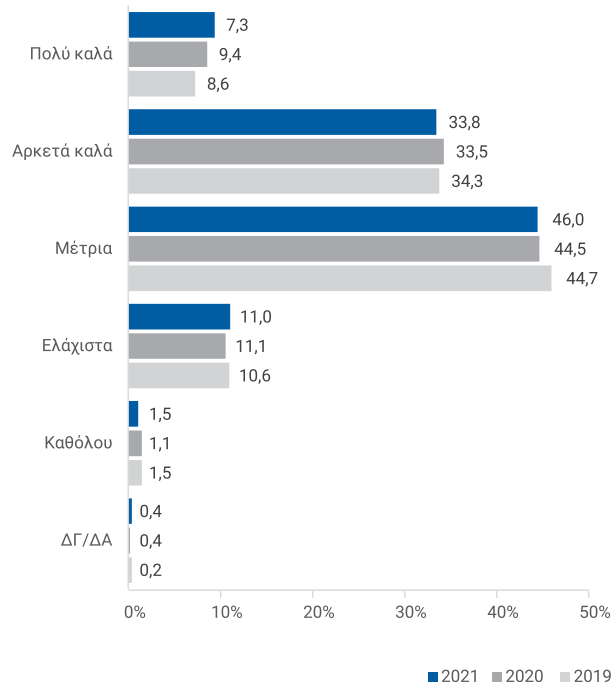
Το ενδιαφέρον είναι ότι οι ίδιοι θεωρούν ότι γνωρίζουν την Επανάσταση πολύ καλά (7,3%) ή αρκετά καλά (33,8%). Έχουμε, δηλαδή, το intellectual attribution bias που παρατηρήσαμε και στις δύο πρώτες δημοσκοπήσεις. Βέβαια οι 6 στους 10 (58,5%) θεωρούν ότι γνωρίζουν μέτρια ή ελάχιστα την ιστορία της Επανάστασης.

ΕΡΩΤΗΣΗ 12: Εσείς, πόσο καλά γνωρίζετε την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης;

Γράφημα 12.1

Γράφημα 12.2

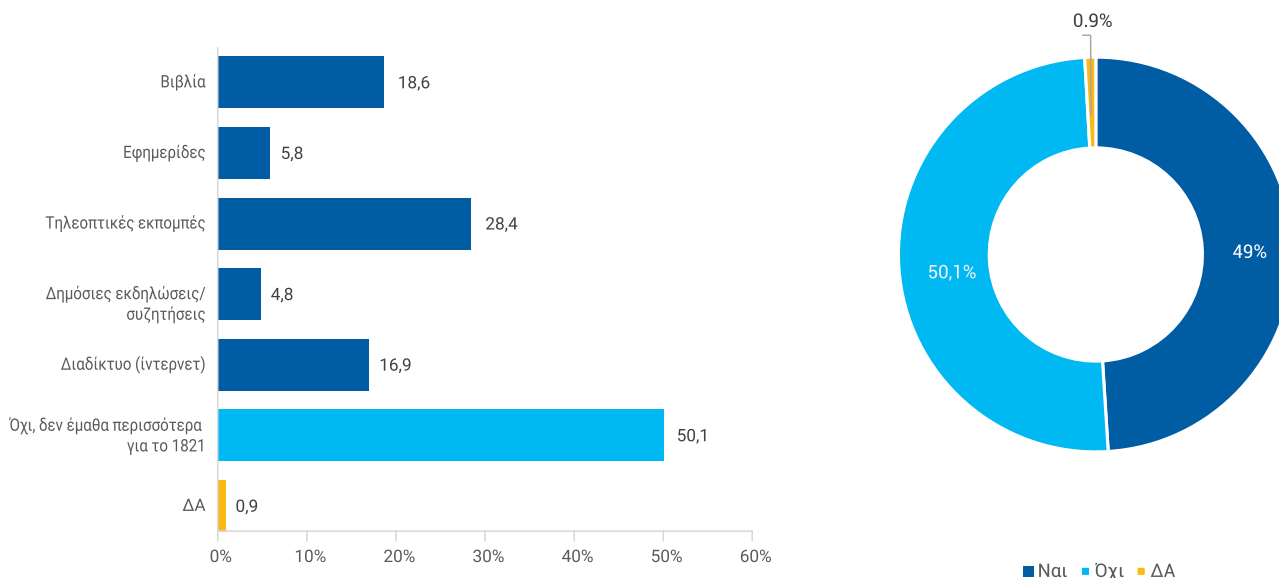
Μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση έχουν οι άντρες (47,8%), τα άτομα 55-64 ετών (52,3%), όσοι έχουν ανώτατη εκπαίδευση (48,4%), υψηλό εισόδημα (44,2%), οι εθνικιστές (50,1%), οι φιλελεύθεροι (48,5%) και οι ψηφοφόροι της ΝΔ (52%). Μικρότερη αυτοπεποίθηση έχουν οι γυναίκες (34,4%), οι νέοι (34,3%), όσοι δεν έχουν πτυχίο ΑΕΙ (γύρω στο 35%), οι κομμουνιστές (26,6%), οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ (35,1%).

XII. Η Επέτειος των 200 χρόνων ως ευκαιρία

Τα τελευταία ερωτήματα έχουν να κάνουν με την ευκαιρία που έδωσε η επέτειος για αύξηση της γνώσης για την Ελληνική Επανάσταση. Οι μισοί Έλληνες (50,1%) δηλώνουν ότι δεν έμαθαν κάτι παραπάνω ενώ οι άλλοι μισοί (49%) ότι εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία και έμαθαν περισσότερα.

ΕΡΩΤΗΣΗ 13: Στη διάρκεια του 2021 διαβάσατε και μάθατε περισσότερα για το 1821; Αν ναι, από πού;
ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

Γράφημα 13.1

Οι περισσότεροι (28,4%) δηλώνουν ότι έμαθαν περισσότερα από τηλεοπτικές εκπομπές (28,4%), βιβλία (18,6%) και το διαδίκτυο (16,9%), ενώ οι υπόλοιποι δηλώνουν πως έμαθαν κυρίως από εφημερίδες (5,8%) και εκδηλώσεις (4,8%).

Ποιοι έμαθαν περισσότερα στη διάρκεια του 2021; Όσοι έχουν υψηλή μόρφωση και υψηλό εισόδημα, οι φιλελεύθεροι, οι ψηφοφόροι της ΝΔ και του ΚΙΝΑΛ.

Ποιοι ήταν αυτοί που δεν έμαθαν περισσότερα; Άτομα 55-64 ετών, χαμηλής μόρφωσης (69%), κομμουνιστές (73,6%), ψηφοφόροι του ΚΚΕ (57,6%).

Ποιοι διάβασαν βιβλία για την Επανάσταση του 1821; Άντρες, άτομα 17-34 ετών (24,4%), υψηλής μόρφωσης (23%), συντηρητικοί (23,2%), ψηφοφόροι του ΚΙΝΑΛ (21,6%).

XIII. Συμπεράσματα

Η τρίτη δημοσκόπηση του Κέντρου Φιλελεύθερων Μελετών επιβεβαίωσε πλήρως τα ευρήματα των πρώτων δύο δημοσκοπήσεων, σε όλα τα ερωτήματα που τέθηκαν για δεύτερη ή τρίτη φορά. Διαγράφεται ένα αυξημένο ενδιαφέρον για την περίοδο αλλά πολύ μικρό αν σκεφτεί κανείς ότι βρισκόμαστε στο τέλος μιας τόσο σημαντικής επετείου.

Συναντούμε υψηλά ποσοστά άγνοιας κυρίως ανάμεσα στις γυναίκες, όσους έχουν χαμηλό μορφωτικό και εκπαιδευτικό επίπεδο.

Το σημαντικότερο εύρημα αυτής της τρίτης δημοσκόπησης είναι η εντυπωσιακή άνοδος της αναγνωρισιμότητας και της δημοφιλίας των επαναστατριών. Η Μπουμπουλίνα είναι τόσο δημοφιλής όσο σχεδόν ο Κολοκοτρώνης και ο Καραϊσκάκης.

Επιβεβαιώνεται η σημαντική βελτίωση στην αναγνώριση της μεγάλης συνεισφοράς, των φιλελεύθερων προσωπικοτήτων (Μαυροκορδάτος, Κοραής, Πολυζωίδης), ομάδων (Διανοούμενοι) και θεσμών (Συντάγματα).

Φυσικά έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και παλαιότερα ευρήματα που επιβεβαιώνονται, όπως:

- Η θετική αντιμετώπιση των δύο εξωτερικών δανείων που έχουν δαιμονοποιηθεί από τη λαϊκότροπη ιστορία αλλά ενισχύεται στην τρίτη δημοσκόπηση.
- Η σαφής προτεραιότητα των στρατιωτικών γεγονότων έναντι της διπλωματίας ως παραγόντων στους οποίους οφείλεται η επιτυχής κατάληξη του αγώνα.
- Η ανθεκτικότητα των μύθων.

Οι αντοχές και οι επανανοηματοδοτήσεις των στερεότυπων

Βαγγέλης Καραμανωλάκης*

Η δημοσκόπηση που σχολιάζουμε είναι η τρίτη που πραγματοποίησε το ΚΕΦΙΜ με αφορμή το επετειακό 2021 και όπως συμβαίνει σε όλες τις αντίστοιχες περιπτώσεις έρχεται όχι να αποτυπώσει πραγματικότητες αλλά κυρίως να αναδείξει τάσεις και νεωτερισμούς ή αντίθετα εμπειρωμένες αντιλήψεις και νοοτροπίες. Ήδη πολλοί και πολλές Έλληνες και Ελληνίδες ιστορικοί σχολίασαν τα αποτελέσματα των δυο προηγούμενων και δεν νομίζω ότι θα είχα πολλά να προσθέσω. Η συνολική εικόνα είναι εκείνη μιας ελλιπούς γνώσης του 1821, η οποία περιέχει πολλά στερεότυπα και μύθους. Η εικόνα ενός κατεξοχήν πολεμικού γεγονότος, με κεντρικούς ήρωες τους στρατιωτικούς, ο συνδυασμός μιας εθνικής αλλά και κοινωνικής επανάστασης με έντονη σύνδεση με την ορθοδοξία, η πίστη στις δικές μας δυνάμεις αλλά και στον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων και ιδιαίτερα της Ρωσίας. Μια εικόνα, η οποία διατηρείται σε σημαντικό βαθμό αμετάβλητη στη σύγχρονη νεοελληνική ιστορική κουλτούρα, όπως μπορεί κανείς να δει αν συγκρίνει τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας με μια προηγούμενη του 2007, η οποία πραγματοποιήθηκε από την Public Issue για την *Καθημερινή*. Στα παραπλήσια ερωτήματα της συγκεκριμένης έρευνας, οι απαντήσεις που δίνονται είναι πολύ κοντά στις σημερινές, δείγμα παγιωμένων αντιλήψεων και στερεοτυπικών αναγνώσεων του παρελθόντος.

Θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς αυτή την εικόνα ως μια ευθεία γραμμή που μας συνδέει με το παρελθόν, τον πίνακα του Γύζη λ.χ. ή το ποίημα του Ιωάννη Πολέμη; Θα ήμουν πολύ διστακτικός σε μια τέτοια ανάγνωση. Η πίστη του μεγαλύτερου μέρους των ερωτηθέντων στην ύπαρξη του κρυφού σχολειού ή στην ύψωση της σημαίας της Επανάστασης στην Αγία Λαύρα, δεν αποτελεί απλώς επιβίωση μύθων που ξεκινούν από τον 19^ο αιώνα. Αλλά, σε πολλές περιπτώσεις, αποτελεί στοιχείο μιας σύγχρονης εθνικολαϊκής κουλτούρας που αντιμετωπίζει την ορθοδοξία ως την ασπίδα απέναντι στην παγκοσμιοποίηση. Αν μπορεί να μας βοηθήσει αυτή η δημοσκόπηση σε κάτι είναι για να σκεφτούμε όχι μόνο την αντοχή των στερεοτύπων και των μυθευμάτων, αλλά κυρίως τη δυνατότητά τους να επανανοηματοδοτούνται στη συγκυρία. Από την άλλη πλευρά η επισήμανση του κοινωνικού χαρακτήρα της Επανάστασης, δίπλα στον αυτονόητο χαρακτηρισμό της ως εθνική, από ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων, δείχνει ότι θεωρήσεις που κάποτε αποτελούσαν αιτίες διώξεων και αποκλεισμού από το εθνικό σώμα, έχουν πλέον γίνει αποδεκτές, έχει υπάρξει ένας τελεσφόρος συγκερασμός, για να θυμηθούμε τον Κ.Θ. Δημαρά.

Μαθαίνουμε άραγε από τις επετείους; Και αν ναι τι; Η πρώτη εντύπωση είναι ότι η εικόνα εί-

* Ο Βαγγέλης Καραμανωλάκης είναι Αν. Καθηγητής Θεωρίας και Ιστορίας της Ιστοριογραφίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος του Ιστορικού Αρχείου του ΕΚΠΑ και Αντιπρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας.

ναι περίπου η ίδια και στις τρεις δημοσκοπήσεις του ΚΕΦΙΜ. Αν κανείς μελετήσει καλύτερα τα αποτελέσματα θα δει μικρές διαφοροποιήσεις που μας επιτρέπουν να αναστοχαστούμε καλύτερα την επέτειο. Οι μικρές διαφορές αφορούν μια διάθεση πλουραλισμού στους ήρωες και στις ηρωίδες της Επανάστασης με μια ιδιαίτερη έμφαση στις τελευταίες και κυρίως στην Μπουμπουλίνα. Αφορούν ακόμη τη διεύρυνση των ανθρώπων εκείνων που χαρακτηρίζουν την Επανάσταση του 1821 φιλελεύθερη και δημοκρατική. Σε κάθε περίπτωση είναι σαφές ότι οι αλλαγές αυτές απορρέουν κυρίως από την έντονη παρουσία της Επανάστασης του 1821 και των σύγχρονων ερωτημάτων γύρω από αυτή στο δημόσιο πεδίο τη χρονιά που πέρασε, τις εκπομπές της τηλεόρασης, την αρθρογραφία και πολύ λιγότερο τη μελέτη των εκδόσεων για τον Αγώνα. Η δημόσια ιστορία έχει και εδώ τον ρόλο της, ρόλο κρίσιμο και καθοριστικό που μας δείχνει πόσο αναγκαία είναι και η κατανόηση των μηχανισμών της αλλά και η προσπάθεια για τη βελτίωσή της. Από την άλλη πλευρά, η σχολική ιστορία μοιάζει να εξακολουθεί να *κοιμάται τον ύπνο του δικαίου*. Είναι εντυπωσιακό ότι στο πλαίσιο της επετείου δεν υπήρξε κανένας δημόσιος διάλογος αλλά και κανένας κρατικός σχεδιασμός για το πώς διδάσκουμε ένα γεγονός όπως ο Αγώνας στα παιδιά μας. Κι ας μην κάνουμε ότι δεν καταλαβαίνουμε. Η διατήρηση των στερεοτύπων και μιας ανιστορικής σε μεγάλο βαθμό αντίληψης για την Επανάσταση στα χαμηλότερα μορφωτικά στρώματα συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με τις ανεπάρκειες της σχολικής εκπαίδευσης, με την πλήξη και την αδιαφορία που γεννά η σχολική ιστορία στα μαθητικά ακροατήρια.

Ο εαυτός μας στον καθρέπτη της Ιστορίας

Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης*

Η τρίτη κατά σειρά δημοσκόπηση που πραγματοποίησε το ΚΕΦΙΜ για τα χαρακτηριστικά και το περιεχόμενο της Ελληνικής Επανάστασης κυμάνθηκε σε γενικές γραμμές όπως και οι δύο προηγούμενες. Η ανάγνωση των ευρημάτων, όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις όσων έλαβαν μέρος, αφήνει, σε εμένα τουλάχιστον, μια γλυκιά νότα αισιοδοξίας. Οι Έλληνες πιστεύουν συντριπτικά ότι η επανάστασή τους ήταν κυρίως εθνική, υπήρξε όμως, υποστηρίζουν ταυτόχρονα, δημοκρατική, θρησκευτική, κοινωνική και φιλελεύθερη.

Η απήχηση των στρατιωτικών, πολέμαρχων και οπλαρχηγών, είναι, επίσης, καταφανώς μεγαλύτερη από εκείνη των υπολοίπων, κυρίως των πολιτικών, των κληρικών και των προεστών. Δικαιολογημένα· σε μια πολεμική σύγκρουση το κύριο βάρος των επιχειρήσεων πέφτει στους ώμους των αγωνιστών, αυτών που αναλαμβάνουν στο πεδίο της μάχης να επικρατήσουν έναντι των εχθρών. Οι οπλαρχηγοί, επιπλέον, αντιπροσωπεύουν το κλασικό παράδειγμα του ηρωισμού, τις αξίες της θυσίας, της γενναιότητας και της ανδρείας, την παραδειγματική αντίσταση του υπόδουλου Ελληνισμού εναντίον των Οθωμανών. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης συμπυκνώνει στο ηλιοκαμένο και σμιλεμένο από τους «καημούς και τους αγώνες της Ρωμιοσύνης» πρόσωπό του τις αξίες των επαναστατημένων Ελλήνων και οι Έλληνες διαχρονικά τον επιβραβεύουν χαρίζοντάς του τη μεγαλύτερη δημοφιλία.

Οι συμπατριώτες μας αναγνωρίζουν, ακόμη, τη συμβολή των Φιλελλήνων και των Μεγάλων Δυνάμεων στην επιτυχή έκβαση του Αγώνα. Πιστεύουν, όμως, ταυτόχρονα, ότι ήταν ο ίδιος ο Αγώνας των Ελλήνων εκείνος που υποχρέωσε τους ξένους να δείξουν ενδιαφέρον για όσα συνέβαιναν στην εσχατιά της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η σχεδόν καθολική αναγνώριση, σύμφωνα με την έρευνα, του οργανωτικού ρόλου της Φιλικής Εταιρείας αποδεικνύει, πιστεύω, την εδραία πεποίθηση πως η Επανάσταση υπήρξε κατά βάση έργο και επιτυχία των ίδιων των Ελλήνων. Τα διάχυτα φιλορωσικά αισθήματα των Ελλήνων απέναντι στους αυτοκρατορικούς Ρώσους ερμηνεύονται κι αυτά με βάση τους κοινούς δεσμούς της ορθόδοξης παράδοσης, την ισχυρή συνεισφορά των ελληνικών κοινοτήτων της νότιας Ρωσίας αλλά και το πρόσωπο του Ιωάννη Καποδίστρια, του πολιτικού και διπλωμάτη που λόγω ικανοτήτων αλλά κυρίως λόγω του ήθους του αποτελεί διαχρονικά ένα ορόσημο για τον νεότερο ελληνισμό.

Υπάρχουν πράγματα που αποτυπώνονται στην έρευνα και που ενδεχομένως ερμηνεύονται διαφορετικά από την επιστημονική κοινότητα; Ασφαλώς και υπάρχουν, πώς άλλωστε θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Αν έπρεπε να προσθέσω ένα σημείο, σε μια κατά τα άλλα υποδειγματική

* Ο Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης είναι Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, ΑΠΘ

πρωτοβουλία και έρευνα, θα έλεγα πως το σύνολο των ευρημάτων αντανakλά αναπόφευκτα τα δεδομένα της κυρίαρχης ιστοριογραφικής τάσης που έχει διαμορφωθεί στην πατρίδα μας τους τελευταίους δύο αιώνες. Θα είχε, όμως ενδιαφέρον, να είχε συζητηθεί στον δημόσιο διάλογο και να αποτυπωθεί στη συνέχεια στις σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης, τουλάχιστον η αποτίμηση των επαναστατικών σχεδίων της Φιλικής Εταιρείας. Ποιο δηλαδή ήταν το όραμα και οι στόχοι της, πώς προσλαμβάνονται τα επαναστατικά γεγονότα όχι μόνο στον Μοριά, τη Ρούμελη και τα τρία ναυτικά νησιά, αλλά και στις άλλες περιοχές του υπόδουλου Ελληνισμού, τη Μακεδονία, την Κρήτη, κτλ., τί πιστεύουν οι Νεοέλληνες για την Επανάσταση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ποιο γεγονός σηματοδοτεί την έναρξη της Επανάστασης και ποιος ήταν τελικά ο ρόλος του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής Αλέξανδρου Υψηλάντη. Αυτές οι παράμετροι είναι, κατά την άποψή μου, καίριας σημασίας προκειμένου να προσληφθεί και να αξιολογηθεί η Ελληνική Επανάσταση στο σύνολό της και όχι μόνο μέσω της κυρίαρχης, σπουδαίας αναμφίβολα, αλλά, ας μου επιτραπεί η έκφραση, παραδοσιακής, κατ' άλλους «παλαιοελλαδίτικης» ιστοριογραφικής αφήγησης.

Η Ελληνική Επανάσταση είναι διαχρονικά το πρόσωπο των Νεοελλήνων στον καθρέπτη της ιστορίας. Κοιτάζοντάς τον ο καθένας από εμάς αναγνωρίζει σε αυτή στοιχεία της ιδιοπροσωπίας του. Δεν έχει μεγάλη σημασία αν αυτά τα χαρακτηριστικά βρίσκονται περισσότερο ή λιγότερο κοντά στην πραγματικότητα, το σημαντικό είναι ότι η πρόσληψη της Παλιγγενεσίας των Ελλήνων επιτρέπει στην κάθε Ελληνίδα και στον κάθε Έλληνα να ταυτιστεί με κάποιες από τις πτυχές της. Κι αυτό, κατά την άποψή μου, είναι η μεγάλη επιτυχία, η ίδια η ουσία της Ελληνικής Επανάστασης. Μια πανεθνική έκρηξη, ένα πανηγύρι αισθημάτων και νοηματοδοτήσεων.

Εθνική ομοψυχία για την εθνική μας επανάσταση

Λίνα Παπαδοπούλου*

Το σχολείο επιτελεί έναν βαθιά ομογενοποιητικό για το έθνος ρόλο, που αντανακλάται και στην εικόνα της Επανάστασης την οποία διαχέει στον μαθητικό –και αφού η εικόνα αυτή ελάχιστα επικαιροποιείται– στον εν γένει πληθυσμό. Από την άλλη, όλοι και όλες έχουμε την τάση να βλέπουμε και να ερμηνεύουμε τα ιστορικά γεγονότα, όπως και τα κοινωνικά φαινόμενα, μέσα από τα δικά μας ιδεολογικο-πολιτικά γυαλιά. Και συχνά αυτό που πιστεύουμε πως «είναι» υπακούει σε αυτό που «θα θέλαμε να είναι», σε έναν, δηλαδή, αναλυτικό βολонταρισμό. Αυτός είναι ο προδιαγεγραμμένος επιστημολογικός περιορισμός των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, που αφορά όχι μόνον τους παραγωγούς αλλά και τους «καταναλωτές» της σχετικής γνώσης: ήδη κατά το στάδιο της επιλογής των αναγνωσμάτων ή ακουσμάτων μας παρεισφρέει το κριτήριο αυτό και παραμένει επίμονα και κατά την αντιληπτική διαδικασία, την εξηγητική και κριτική τους αξιοποίηση. Ωστόσο, μπορεί κανείς να υποθέσει ευλόγως ότι συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων και των Ελληνίδων μαθαίνουν ιστορία μόνον από το σχολείο, χωρίς να εντρυφούν σε αυτή μετά την ενηλικίωσή τους. Κατ' αποτέλεσμα, ο δεύτερος παράγοντας που αναφέρθηκε επιδρά σε μικρό βαθμό στις απαντήσεις και εξηγεί κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις. Έχοντας αυτές τις παραδοχές κατά νου, τα αποτελέσματα των τριών δημοσκοπήσεων του ΚΕΦίΜ δεν μας παραξενεύουν· είναι, μάλλον, τα αναμενόμενα.

Καταρχάς, η Επανάσταση –αυτό είναι κοινός τόπος και το πρώτο που διδάσκεται κανείς στο ελληνικό σχολείο– ήταν εθνικοαπελευθερωτική (91,2%)· η παραδεδεγμένη αυτή αντίληψη ελάχιστα αμφισβητείται, κυρίως μεταξύ όσων αυτοχαρακτηρίζονται ως «κομμουνιστές» (και άρα διεθνιστές;). Μεταξύ 46% και 57% κινείται η παραδοχή για τον φιλελεύθερο (58,4%), κοινωνικό (57,2%), θρησκευτικό (52,1%) και δημοκρατικό (46,2%) χαρακτήρα της. Ίσως εδώ αξίζει να εξάρει κανείς τη δουλειά που έκανε το ΚΕΦίΜ με προεξάρχοντα τον διευθυντή ερευνών του, κ. Αριστέιδη Χατζή, τη διετία που προηγήθηκε, πετυχαίνοντας να κάνουν περισσότερο γνωστό στο ευρύ κοινό τον φιλελεύθερο χαρακτήρα της Επανάστασης (το ποσοστό το 2019 στην 1η δημοσκόπηση ήταν 52,9%).

Ο αδιαμφισβήτητος πρωταγωνιστής της Επανάστασης είναι σταθερά, και με μεγάλη διαφορά από τον επόμενο Καραϊσκάκη, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, που, αν και δεν αναγνωρίστηκε ως ο ένας και μοναδικός αρχηγός της Επανάστασης όσο αγωνιζόταν, φαίνεται πως κέρδισε τη μάχη της υστεροφημίας. Υποθέτω ότι σε αυτή τη διαχρονική και μεταθανάτια νίκη έπαιξαν ρόλο όχι

* Η Λίνα Παπαδοπούλου είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κάτοχος Έδρας Jean Monnet «Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου και Πολιτισμού».

μόνον οι πολλές νίκες στα πεδία των μαχών, η συνεισφορά του στο να μείνει η φλόγα της Επανάστασης ζωντανή τη στιγμή που κόντευε να σβήσει ενάμιση χρόνο αφότου ξέσπασε, αλλά και η δικαστική του περιπέτεια που συνοδεύτηκε από φυλάκιση και δη για μεγάλο χρονικό διάστημα σε απομόνωση. Ο «γέρος του Μοριά» συγκεντρώνει έτσι όλα τα χαρακτηριστικά που οι Νεοέλληνες υποδέχονται ευμενώς: ήταν γηγενής και δη Πελοποννήσιος, στρατιωτικός (και όχι πολιτικός, έμπορος ή διπλωμάτης), με όνομα που δείχνει ρώμη και ετυμολογικά, κυνηγήθηκε από τους προεστούς στα νιάτα του, και αργότερα φυλακίστηκε άδικα παρότι ήρωας, επιτρέποντας ταύτιση με το συλλογικό ασυνείδητο του πάντοτε αδίκως κατατρεγμένου από τους ομοεθνείς αλλά και τους ξένους Έλληνα, και, τέλος, συνέδεσε το όνομά του με την πάντοτε αγαπημένη των Ελλήνων Ρωσία (που παραμένει σταθερά η χώρα με τη μεγαλύτερη, στο μυαλό των ερωτηθέντων, συμβολή στο ελληνικό ζήτημα). Εξάλλου, πράγματι, ο Κολοκοτρώνης, ενσωμάτωσε με τον πιο ορατό τρόπο τον μετασχηματισμό του παραδοσιακού ανθρώπου του προηγούμενου κόσμου που πέθαινε σε νεωτερικό πολίτη του νέου κόσμου που αναδυόταν.

Αξίζει να τονιστεί η συμπερίληψη της Μπουμπουλίνας στην πρώτη τριάδα των ηρώων, που σηματοδοτεί μια τάση να αναγνωριστεί και ο ρόλος των γυναικών εν γένει στην Επανάσταση αλλά και μια αναθεωρητική στάση για τον ρόλο των γυναικών στην κοινωνία εν γένει. Εξ ου και η Μαντώ Μαυρογένους περιλαμβάνεται στην πρώτη δεκάδα των ηρώων. Με την έμφαση να δίνεται πάντα στα στρατιωτικά κατορθώματα, χαμηλά στη λίστα μένουν οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας, παρότι η τελευταία συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό θετικών γνώμων μεταξύ ομάδων και θεσμών. Ομοίως, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, όπως και ο πρώιμος διανοούμενος και «προφήτης» Ρήγας Φεραίος αλλά και αυτός που πρωταγωνίστησε στην αναγνώριση ανεξάρτητου κράτους, ο Καποδίστριας, βρίσκονται σε χαμηλές θέσεις αναγνώρισης.

Τέλος, τα πολύ υψηλά μεν, αλλά όχι συντριπτικά, ποσοστά αναγνώρισης του ρόλου της Εκκλησίας για την επιτυχή έκβαση της Επανάστασης, αλλά και του θρησκευτικού χαρακτήρα της τελευταίας, σηματοδοτούν, ίσως, όχι μόνον ιστορική γνώση, αλλά και μια γενικότερη αμφισβήτηση του ρόλου της Εκκλησίας στις πρόσφατες κρίσεις (δημοσιονομική και πανδημική). Παρόμοιες σύγχρονες συνηρήσεις έχει, μάλλον, και η ερώτηση περί δανείων, που είναι η μόνη ίσως που δείχνει ένα διασπασμένο, ως προς την τοποθέτησή του, σώμα.

Με την υποστήριξη

JOHN TEMPLETON
FOUNDATION

Αυτή η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη χορηγική υποστήριξη του John Templeton Foundation.
Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα μελέτη ανήκουν στους συγγραφείς της
και δεν εκφράζουν απαραίτητα τις απόψεις του John Templeton Foundation.

ΚΕΦΪΜ
ΜΑΡΚΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Στέγη Μάρκου Δραγούμη

Μαιζώνος 38, Αθήνα

T: +30 210 523 8373

www.kefim.org

info@kefim.org

 facebook.com/kefimorg

 twitter.com/kefimgr

 youtube.com/c/kefim